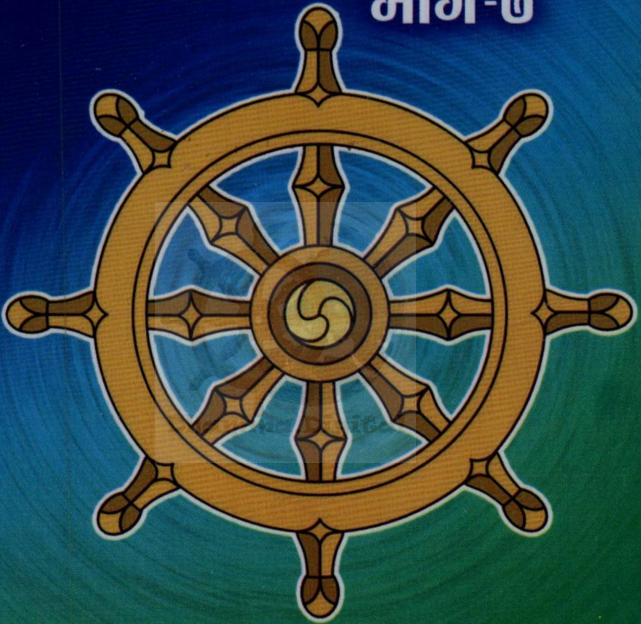

असल शिक्षा

भाग-७

समर्पण

स्व दुर्मादास रंजित

जन्म: वि.सं. १९८८/८/२१ गते द्वादसी तिथी

दिवंगत: वि.सं. २०६४/९/३ गते नवमी तिथी

असल शिखा

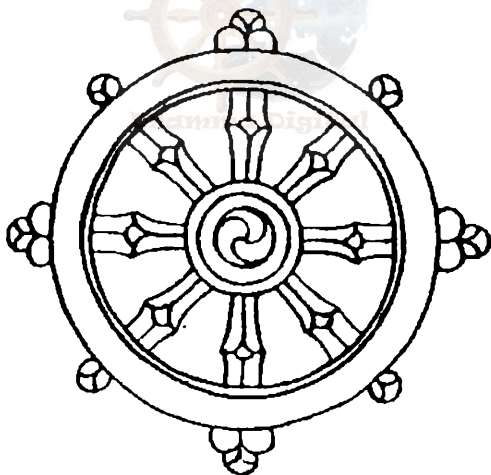
भाग-७

लेखक

मिक्षु अश्वघोष

संघनायक

संघाराम विहार, ढल्को, काठमाडौं

लेखक/प्रकाशक
भिक्षु अश्वघोष
संघनायक
संघाराम विहार,
ढल्को, काठमाडौं

बुद्ध सं.	२५५६
नेपाल सं.	११३३
ई. सं.	२०१२
बि.सं.	२०६९
प्रकाशन	१२०० प्रति

विषय सूची

दुर्गादास रंजितको पुण्य स्मृतिमा	क
आशिर्वाद	१
बुद्धधर्म र पञ्चशीलका कुरा	४
क्लेश र नीवरण (बाधाहरु)	१०
मनुष्यको महत्व	१५
भिक्षु जीवन सजिलो छैन	१८
बुद्धशासन (धर्म) लोपहुने लक्षण	२५
ईर्ष्या	३२
महिलाको विवेक बुद्धि	३६
शुद्ध धार्मिक बनौं	४१
ठगीको विवेक बुद्धि	४५
रातदिन वृद्धि हुने पुण्य कर्म	४९
बुद्ध पूर्णिमाको महत्व	५३

दुर्गादास रंजितको पुण्य स्मृतिमा

दुर्गादास रंजित दिवंगत हुनुभएको पाँच वर्ष पूरा भयो । तर मलाई त उहाँ जीवितै छ जस्तो लाग्छ । किनभने दुर्गादास उपासक जिउँदा शुरु गर्नुभएको धर्मकार्य सबै यथावत नै चलिरहेको छ । मतलब हरेक महिनामा एकचोटी भिक्षुहरुलाई निमंत्रणा गरी भोजन गराउने कार्य हो । त्यही अवसरमा छोरा, छोरी, बुहारीहरु, ज्वाँइहरु, नाति नातिनीहरु मात्र होइन, श्रीमती लक्ष्मीदेवीको आमा र भाईहरु, बुहारीहरु तथा बहिनीहरुको उपस्थिति सधैं जस्तै यथावत नै छ । उहाँको दिदीको पनि उपस्थिति भइने रहन्छ । वातावरण खुब रमाइलो छ । मलाई त त्यो दिन मामाको घर पुगेको जस्तो महसुस हुन्छ ।

अर्को वर्षको एकचोटी भिक्षुसंघबाट महापरित्राण पाठ गराउने धर्म कार्य पनि अहिले सम्म चलिरहेको छ । फेरि अपैपीछे बुद्धको ज्ञानवर्धक शिक्षा सम्बन्धी पुस्तक छापने काम पनि यथावत नै चल्दैछ । दुर्गादास रंजित जीवित हुँदा उहाँबाट प्रकाशित पुस्तकहरु यी हुन्:-

- १) बुद्धकालीन प्रजातन्त्र र समाजवाद
- २) २१ औं शताब्दिमा बुद्धको शिक्षा किन ?
- ३) बुद्धको जीवनापयोगी शिक्षा

- ४) समाजको लागि बुद्ध धर्मको शिक्षा
- ५) मानिसलाई असल बनाउने बुद्धको शिक्षा
- ६) बुद्ध र बुद्ध धर्मको परिचय
- ७) जीवन जिउने कला
- ८) चित्त शुद्ध भए जीवन उज्ज्वल हुने
- ९) बुद्ध धर्म र ज्ञानको शिक्षा ।

उहाँको देहावसान पछि उहाँको कान्छो छोरा अरोजदास रंजितले धर्म उपदेश भाग-१, असल शिक्षा भाग-२, असल शिक्षा भाग-३, पुस्तकहरु प्रकाशित गरी सक्नुभयो ।

दुर्गादास रंजितको इच्छा अनुसार उहाँको श्रीमती लक्ष्मीदेवी रंजित परिवारले सबै पुण्यकार्य यथावत चलाइरहनु भएको ठूलो सुखद अवसर हो । यो दिवंगत दुर्गादास प्रति गरेको सही श्रद्धाञ्जली र पुण्य स्मृतिको काम हो भन्ने ठान्दछु ।

यस पालि म आफू स्वयंले असल शिक्षा भाग-७ उहाँको पुण्य स्मृतिमा छापेर धर्म दान गर्न पाउँदा औधि खुशी छु ।

भिक्षु अश्वघोष
संघनायक
संघाराम विहार, ढल्को
२०६९ वर्षावास समाप्ति पूर्णिमा

आशिर्वाद

‘आशिर्वाद’ लोकप्रिय शब्द हो । प्रायः जसो मान्यजनले दिने शुभकामना शब्द हो यो । अर्को भाषामा भन्ने हो भने मान्यजनले आफू मुन्तिरका व्यक्तिहरुले सफलता प्राप्त गरुन् भनी कल्याण कामना गरी प्रकट गरिने शुभेच्छालाई आशिर्वाद भनिन्छ ।

एकपटक वैशालीमा रोग भय फैलिएको थियो । त्यहाँका जनता यस भय देखि भयभित भई भगवान् बुद्ध समक्ष पुगी यसरी प्रार्थना गर्न थाले - “भो शास्ता ! हामी सबै विपत्तिमा परेका छौं । त्यसैले तपाईंको आशिर्वाद थापी शान्ति प्राप्त गर्न यहाँ आउका छौं ।”

भगवान् बुद्धले आशिर्वाद दिनु अगाडि सोच्नुभया - “यो मेरो सत्य र मैत्रीको परीक्षा हो । मानिसहरुको मन कमजोर भइरहेको छ । त्यसकारण यो अवस्थामा मैले उनीहरुको हितार्थ कार्य गर्नु अनिवार्य छ ।”

यति सोचनुभई उहाँले यसरी अधिस्थान गर्नुभयो - "जहिलेदेखि मैले दरवार त्यागें, त्यो बेलादेखि मैले जनताको हीत सुख कामना गरी कल्पना गरें, कुरा गरें, काम पनि गरें । यो सबै मैत्री र करुणाको आधार हो । मेरो चित्त शुद्ध छ । यो मेरो सत्य वचन हो । यो सत्य वचनको प्रभावले शान्ति स्वस्ति होस् ।" यति भनी भगवान बुद्धले सत्य वचनको आधार लिई आशिर्वाद दिनुभयो ।

अनि त्यहाँ आएका सबै भक्तजनले भगवान् बुद्धको शान्त र शुद्ध आशिर्वाद थापी धैर्य धारण गरे । सबैको मनले आनन्द प्राप्त गरे । त्यसपछि त्यहाँ वर्षा भयो । रोग भय हरण हुँदै गए । यस घटनालाई पालि साहित्यमा उल्लेख गरिएको छ । आजभोलि पनि धेरैजसो बुद्ध अनुयायीहरूले विरामी पर्दा, जन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा भिक्षु भिक्षुणीहरूबाट आशिर्वाद लिने गरेको पाइन्छ । भिक्षुहरूले पनि त्रिरत्न गुण र बुद्धको मैत्री करुणा स्मरण गरी परित्राण पाठ गर्दै आशिर्वाद दिने चलन चलित् रहेको छ । आशिर्वाद लाग्छ पनि । यस्तो आशिर्वादले औषधिले जस्तै रोग निको पारेको अनुभव गर्दछन् कतिपय व्यक्तिले । परित्राण पाठ गरेर आशिर्वाद दिने कार्यलाई मनोवैज्ञानिक उपचार भनिन्छ ।

मातापिताको आशिर्वाद छोराछोरीलाई लाग्छ । त्यसैले होला धेरैजसो ट्रक र बसको पछाडि यसरी लेख्ने गरेको पाइन्छ - “आमा वुबाको आशिर्वाद”

शुभकामना र आशिर्वाद शब्दमा फरक छ । आजभोलि नयाँ वर्षको उपलक्ष्यमा राजनैतिक पार्टीको कार्यालयमा र सरकारी कार्यालयमा चिया पार्टीको आयोजना गर्दा शुभकामना दिने चलन छ । यो शुभकामना कसैले कसैलाई करकापमा परेर पनि दिने गरेको छ । यस शुभकामनाले पनि केही हदसम्म केही क्षणकै लागि भएपनि मनमुटाव र द्वेषभाव कम गर्न साथ दिइरहेको देखिन्छ । तैपनि आशिर्वादले दीर्घायु र सुस्वास्थ्य लाभको लागि प्रत्यक्ष असर पारिरहेको हुन्छ । तर यसको लागि विश्वास अत्यावश्यक छ ।

०००

बुद्धधर्म र पञ्चशीलका कुरा

गौतम बुद्धले उपदेश दिनुभएको धर्म वास्तविक रूपमा भक्तिमार्ग होइन । बुद्ध धर्म भनेको विवेक बुद्धिले पूर्ण भई अनुशरण गर्नु पनि व्यवहारिक धर्म हो । बुद्ध भन्नुहुन्छ-पञ्जावन्तस्सायं धम्मो नायं धम्मो दुप्पञ्जस्स । अर्थात् यो धर्म, (बुद्ध-शिक्षा) बुद्धिवान् प्रज्ञावान् व्यक्तिको लागि हो, मूर्खहरुको लागि होइन । बुद्ध मार्ग प्रदर्शक मात्र हुनुहुन्छ । बुद्धमार्गी त्यो व्यक्ति हो, जसले बुद्ध शिक्षाअनुसार आचरण गर्दछ । लहैलहैमा लाग्नु अर्थात् अन्धानुकरण गर्नु बुद्धि शिक्षा विपरीत जानु ठहरिन्छ । त्यसकारण बुद्धशिक्षा अनुशरण गर्ने, बुद्धमार्गीहरुले अन्धानुकरणबाट टाढा रहनुपर्छ ।

बुद्धको मूल शिक्षा नै शील, समाधि र प्रज्ञा हो । शीलको अर्थ सदाचार, संयमित र अनुशासित हुनु हो । संयमित भन्नु नै शरीर, वचन र मनलाई नियन्त्रणमा राख्नु हो । यसलाई बुद्धशिक्षा भित्रको महत्त्वपूर्ण कुरा भने पनि हुन्छ । यसप्रकारको बुद्धशिक्षालाई पालन गर्नु असम्भव नभएपनि गाह्रो चाहिँ अवश्य छ ।

हिजोआज पञ्चशील प्रार्थना गराउने चलन

चलिरहेको छ । यो चलन मात्र हो प्रार्थना अनुसार आचरण गरियो गरिएन, प्रार्थना गर्नेहरूलाई नै थाहा हुने कुरा हो । बुद्धको शिक्षा अनुसार पञ्चशील भनेको प्रार्थना र ग्रहण गर्नको लागि मात्र नभई पालन नै गर्नुपर्ने व्यवहारिक नियम हो । पञ्चशीलमा निम्न पाँच नियमहरू पर्न आउँछन् :

१. हिंसा कर्मबाट टाढा रहनु,
२. चोरी कामबाट अलग्गिनु,
३. व्यभिचार, भ्रष्टाचार, बलात्कार गर्नबाट बच्नु,
४. अरुलाई धोखा दिने नियतले झुठो नबोल्नु,
५. मादक पदार्थ सेवन नगर्नु ।

यी पञ्चशील साधारण गृहस्थहरूले पालन गर्नुपर्ने नियमहरू भनी उल्लेख गरिएको छ । अब हिंसा नगर्नु भन्ने नियम बुद्धले किन प्रतिपादन गर्नुभएको होला भन्नेतर्फ एकपटक ध्यान दिऊँ ।

वैदिककालदेखि अद्यावधिसम्म धर्मको नाममा बलि दिने प्रथा प्रचलनमा आइरहेका कुरा सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो । हजारौं वोका, राँगाहरू धर्मको नाममा हिंसा गर्ने कार्य प्राणीप्रतिको अन्याय मात्र नभई महापाप नै हो भन्ने कुरा गर्दछन् हिंसाविरोधीहरू । हुन पनि धर्मको नाउँमा प्राणी हिंसा गर्ने कार्य कसरी धर्म हुन्छ ? राष्ट्रिय चाड दशैमा काठमाण्डौंको तलेजु भवानी

मन्दिरमा मात्र १०८ राँगा र बोकाको बली चढाइन्छ । यसरी नै भक्तपुर नवदुर्गा मन्दिरमा ५५ रागाँ र बोका काटिन्छ भने अधिराज्यका विभिन्न मन्दिर र देवस्थलहरूमा हजारौँ प्राणी धर्मको नाममा बली चढाइने गरिन्छ । पोखरा र धरानका विभिन्न मन्दिरहरूमा दिनहुँ सैकडौँ प्राणी बली चढाउने गरिन्छ । धर्मको नाममा गरिदै आएको कस्तो अनौठो सस्कृति हो यो ।

मासु खाने इच्छाले हिंसा गर्नु र धर्मकै नाममा हिंसा गर्नुमा धेरै भिन्नता छ । मासु खाने इच्छा भएमा आफैले प्राणीहिंसा गर्नुपर्छ भन्ने छैन । बिक्रीको लागि पसलमा राखिएको मासु किनेर खाँदा केही आपत्ति नहुन सक्छ । हेलम्बूका शेर्पाहरू आफैले हिंसा गरेर मासु खाँदैनन् रे भनिन्छ । (संस्कृत लंकावतार सूत्रमा मासु खानै हुन्न भनी भगवान् बुद्धले भन्नुभएको उल्लेख छ भने पालि आम गन्ध सूत्रमा मासु खानु हुन्छ भनी भन्नुभएको उल्लेख छ । यी दुइटै कुरा ग्रन्थमा पछि थपिएको हो भन्ने विज्ञहरूको धारणा छ ।) बुद्धले प्राणी हिंसा बिलकुल नगर्नको लागि शिक्षा दिनुभएको चाहिँ अवश्यै हो । यस कुरालाई हामीले गम्भीरताका साथ मनन गर्नु अत्यावश्यक छ ।

हिंसा र अहिंसा भन्ने विषय धेरै विवादास्पद कुरा हो । यस बारेमा विद्वानहरूबीच पनि वादविवाद भइरहन्छ । कुनै कुनै भारतीय विद्वानहरूले बुद्धले अहिंसाको

शिक्षा दिएर भारतलाई नपुंसक बनाइदियो, जसले गर्दा भारत पराधीन भयो भनी बौद्ध धर्मलाई आरोप लगाउने गरेको पाइन्छ । यसप्रकारको लाञ्छनालाई भारतीय भिक्षु धर्मानन्द कोशाम्बीले आफ्नो पुस्तक 'भगवान् बुद्ध' मा राम्रोसँग जवाफ दिनुभएको छ - 'भारत भगवान् बुद्धको अहिंसा नीतिका कारणले परतन्त्र भएको होइन । जुन बखतमा भारत पराधीन भयो त्यस बखत शासक वर्ग हिन्दू नै थिए न कि बौद्ध । बुद्धकालीन भारतलाई इतिहासमा स्वर्णयुग भनेर उल्लेख गरिएको छ ।'

केही विद्वतवर्गले 'अहिंसा परमो धर्म' भन्ने सिद्धान्तलाई लिएर बुद्ध शिक्षालाई आलोचना गर्ने गर्छन् । उनीहरूलाई यो थाहा छैन कि 'अहिंसा परमो धर्म' भन्ने सिद्धान्त बुद्धको मात्र शिक्षा नभएर जैन मतावलम्बीहरूको सिद्धान्त पनि हो । जैनहरू सास फेर्दा समेत साना प्राणी मर्छ भन्ने डरले कपडाको टुकाले मुख छोप्ने गर्दछन् । उनीहरू आफ्नो घरभित्र मासु ल्याउँदैनन् । बौद्धहरू त मांसभक्षी पनि छन् । श्रीलङ्का, म्यानमार (वर्मा), थाइल्याण्ड आदि बौद्ध देशमा मासु बेच्ने मुसलमानहरू मात्र छन् ।

अहिंसा राम्रो र उपयुक्त कुरा हो । तर परम धर्म नै भन्ने बौद्ध धारणा होइन । अहिंसा धर्मको एउटा महत्वपूर्ण अङ्गमात्र हो । हामीले अहिंसाको अर्थलाई गलत

ढङ्गले अपनाइरहेका छौं । बुद्धले प्राणीलाई हिंसा गरी दुःख दिनुहुदैन भन्ने अर्थ लगाउनुभएको थियो । बुद्धको वचनमा दुःख नदिनु भन्ने कुरा महत्वपूर्ण छ । यसको मतलब यो हुनै सक्दैन कि कसैले आक्रमण वा विनाकारण अपमान गरेमा म अहिंसावादी हुँ भनी वच्चे उपाय नसोची चुपचाप हात बाँधी चुपचाप बस्नुपर्छ । बोधिसत्व र महापुरुषहरूको महानता अर्कै कुरा हो । कुनै देश वा कसैले अनाहकमा हमला गरेको बखत आफ्नो सुरक्षार्थ कदम नचाली चुपचाप बस्नेलाई त कायरै नै भनिन्छ । आफ्नो रक्षा गर्नु पनि अहिंसाको आवश्यक अङ्ग हो ।

कृषकहरू प्रश्न गर्छन् -पञ्चशीलको नियम अनुसार खेतबारीमा कीटनाशक औषधि छर्नु हुन्छ कि हुदैन ? यो चेताको कुरा हो । यहाँ भन्न खोजिएको कुरा के भने अन्न सपार्न कीटनाशक औषधि प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै विरामी हुँदा औषधि खाएर आफ्नो स्वास्थ्य ठीक पारिन्छ । डाक्टरले दिएको औषधि खाँदा शरीरभित्रको खराब कीरा नाश भई हिंसा हुन्छ भनी औषधि नै खानु हुदैन भन्न खोजिएको होइन ।

पञ्चशीलमा प्राणीहिंसाबाट टाढा भएर बस्नुपर्छ भन्नुको अर्थ धर्मको नाममा निरपराधी पशुहरूको संहार गरेर बली दिनेजस्तो अर्थाविश्वासमा नफस्नु भनिएको हो । यस्तै गरीव र दुर्बलहरूको शोषण गर्नु, थिचोमिचो

गर्नु पनि हिंसाकै एउटा रूप हो । शान्ति स्थापनाको लागि बलियोलाई दुर्बललाई सहयोग दिनु चाहिँ अहिंसा हो ।

बौद्ध सिद्धान्तअनुसार हिंसा गर्नु हुन्न भनेर पसलमा बेचिराखेको मासु किनेर खानु हुँदैन भन्नु समाजका लागि व्यावहारिक हुँदैन होला । आफूले नै मारेर अथवा मार्न लगाएर पशुका मासु खान हुँदैन भनेको चाहिँ हो । पञ्चशील अनुसार निम्न चार कुरा भएमा मात्र हिंसा भएको ठहरिन्छ ।

क) जीवित प्राणी हुनु,

ख) मार्न चेतना हुनु,

ग) हत्या गर्न प्रयास गर्नु,

घ) प्राणै लिनु ।

बुद्धकालीन समयमा भारतमा हजारौं पशुहरु देउतालाई बली दिएर, यज्ञमा होमेर पनि पुण्य प्राप्त हुन्छ भन्ने खालको धारणा थियो । गौतम बुद्धले हिंसा र हत्या गरेर पुण्य र धर्म हुँदैन भन्नुभएको थियो । मासु नखानेहरुले मासु खानेहरुप्रति द्वेषभाव राखी गाली गर्नु पनि नसुहाउने कुरा हो । मैत्री अथवा उपेक्षा गर्नु धेरै राम्रो हुनेछ ।

०००

क्लेश र नीवरण (बाधाहरू)

बुद्ध उपदेश शिक्षा अति विशाल छ । यसलाई राम्ररी अध्ययन गर्नुछ हामीले । ४५वर्ष सम्म उपदेश दिनु भएको थियो भगवान् बुद्धले । उहाँको यस उपदेश शिक्षाको सार नै दुःख र दुःखबाट मुक्ति पाउनु हो । प्रचलित पालि साहित्यको भाषामा भन्ने हो भने निर्वाण (मुक्ति) प्राप्त गर्नु हो । अझ सवैले बुझ्ने भाषामा भन्ने हो भने मानिसलाई असल मानिस बनाउनु हो । यो काम भन्न जति सजिलो छ, गर्न त्यति नै कठिन छ । किनभने हाम्रो प्रदूषित मनमा टाँसिरहेका सम्पूर्ण तृष्णा र क्लेशबाट छुटकारा पाउन सके मात्र दुःखबाट मुक्ति मिल्ने छ ।

भगवान् बुद्ध भन्नु हुन्छ - साधारणतया मानिसको चित्त शुद्ध हुन्छ । तर विस्तार विस्तारै समाजको प्रदूषित गतिविधिले युक्त वातावरणको हावा लागनाले हाम्रो शुद्ध मन धमिलो र कलुषित हुन पुग्छ । हाम्रो चित्त संगत र बाह्य वातावरण अनुसार परिवर्तन भइरहने गर्छ धेरै जसो । किनभने यसलाई हामीले बुद्ध शिक्षाले परिपक्व

बनाउन सकिरहेका छैनौं । कलीलो विरुवाको रूपमा रहेको हाम्रो चित्तलाई बाह्य हावाले जता ढाल्यो त्यतै ढल्ने गर्दछ । पञ्च इन्द्रिय द्वारबाट भित्रिएको हावाले यसलाई क्षण क्षणमा हल्लाई रहेको हुन्छ । कमजोर पारिरहेको हुन्छ ठीक के हो बेठिक के हो यसले छुट्टाउन सकिरहेको हुँदैन । चेतना अनुसार चित्तको गतिविधि संचालन भई क्रियाशील हुने गर्छ ।

त्यसैले भगवान् बुद्ध भन्नु हुन्छ -“कसैले केही काम शुरु गर्नु भन्दा पहिला त्यस कामले आफ्नो र अरुको पनि भलो हुने हो वा होइन, यसलाई गहिरिएर सोच्न सक्नु पर्दछ । यसरी नै कुनै कुरा गर्नु भन्दा पहिला त्यस कुराले आफ्नो र अरुको पनि भलो गर्ने हो वा होइन यसलाई गम्भिरतापूर्वक सोच्न सक्नु पर्दछ । यदि आफूले गर्न लागेको काम वा कुराले अरुलाई भलो हुँदैन भने त्यहाँ क्लेशको हावी भएकैछ भनी बुझ्नु पर्दछ । क्लेशद्वारा नै हाम्रो चित्त धामिलां बन्न पुगिरहेको हुन्छ । हुन पनि हो हामीलाई मन नपर्ने व्यक्ति देख्ने वित्तिकै हाम्रो मन एकाएक अप्रसन्न हुन पुग्छ, अर्थात् त्यहाँ द्वेष चित्त उत्पन्न भइहाल्छ । फेरि मनपर्ने व्यक्ति देख्ने वित्तिकै मन आनन्दले विभोर हुन पुग्छ अर्थात् राग युक्त चित्त उत्पन्न भइहाल्छ । अनि मनमा राग वा प्रेमयुक्त कुराहरु उत्पन्न हुन थाल्छ । मनले अनुभव गर्ने

यी सबै कुराहरु नै क्लेशको खेल वा शक्ति हो । पालि साहित्यमा उल्लेख भए अनुसार क्लेश दश प्रकारका छन् -

१) लोभ

२) द्वेष-(रीस)

३) मोह (मूर्खता)

४) मान (अभिमान)

५) दृष्टि (मिथ्या दृष्टि)

६) विचिकिच्छा (नचाहिँदो शंका)

७) थीन(अल्क्षीपन)

८) उद्धच्च (मानसिक चंचलता)

९) अहिरिक (कुकर्म गर्नमा निर्लज्ज)

१०) अनोतप्प (कुकर्म गर्न नडराउने स्वभाव)

नीवरण (वाधाहरु) पाँच प्रकारका छन्-

(१)कामच्छन्द(महत्वाकांक्षी)

(२) व्यापाद(बदला लिने भावना)

(३) थीन मिद्ध (शारीरिक र मानसिक अल्सी)

(४)उद्धच्च कुकुच्च (अहंकार र पश्चाताप)

(५) विचिकिच्छा (अनावश्यक शंका)

निर्वाणको लागि यी पाँच प्रकारका बाधाहरु तेर्सिएर रहने गर्छन् । किनभने महत्वाकांक्षी भावना तृष्णा र लालचको लक्षण हो । बदलालिने भावनाले दुःखको अन्त हुँदैन अझ यसले संघर्षलाई निम्त्याउँछ । शारीरिक र मानसिक अल्सीपनाले जीवन वरवाद पारी निकम्मा बनाइदिन्छ । अहंकारले गर्दा काम असफल हुन्छ र पश्चाताप रोगले सताउने गर्छ । अनावश्यक शंका उपशंकाले गर्दा काम अधुरो रहने गर्छ, भने मनमा अन्यौलपना उत्पन्न हुने गर्छ ।

यी पाँच प्रकारका बाधाहरुले वर्तमान नेपालको शान्ति एवं विकास कार्यको लागि अवरोध श्रृजना गरिरहेको देखिन्छ । यो राजनीतिको कुरा भन्दा धर्मनीतिको कुरा रहन गएको छ । किनभने देश सेवा एवं विकास कार्यमा अग्रसर रहेका व्यक्तिहरुमा महत्वाकांक्षी भावनाले सताएको हुँदा कार्य योजना असफल भईरहेको देखिन्छ । एक पार्टीले अर्को पार्टीप्रति बदला लिने भावनाले गर्दा परस्पर अविश्वासको भावना सृजना भइरहेको देखिन्छ । काम असफल हुन पुगेको कारणले गर्दा शारीरिक एवं मानसिक अल्सीपना तथा थकान उत्पन्न भइरहेको पनि हुन सक्छ । कसै कसैमा हाम्रो पार्टी

सक्षम भन्ने भावना उब्जिएर अहंकार र बेहोशीपना छाएको देखिन्छ । यसले गर्दा सोचे अनुसार काम सम्पन्न हुन नसक्दा पश्चातापको आभास भइरहेको पनि देखिन्छ । अनि अनावश्यक शंका उपशंकामा जकडिएर अन्यौलको वातावरण सृजना भइरहेको देखिन्छ ।

अब फेरि क्लेश तर्फ एकपटक विचार गरौं । मनमा कुसंस्कार र क्लेशले ठाउँ लिएसम्म चित्त शुद्ध हुन सक्दैन । सिद्धार्थ कुमारले छ, वर्ष सम्म तपस्या गरेर पनि बोधिज्ञान प्राप्त गर्न नसक्दा के कारणले ज्ञान प्राप्त गर्न सकिएन भनी विचार गर्नुभयो । अनि अन्तर्मुखी बनी आफुले आफैलाई चिन्न प्रयत्न गर्दा बल्ल आफ्नो मनभित्र लुकेर बसेको क्लेश (कमजोडी) लाई पत्ता लगाई यसलाई पखाल्न सक्षम हुनुभयो। फलस्वरूप उहाँले बुद्धत्व प्राप्त गरी विजयी एवं भाग्यमानी बन्नुभयो ।

त्यसैले भगवान बुद्धको शिष्य बनी उहाँ जस्तै भाग्यमानी बन्नको लागि हामी सबैले अरुको भन्दा पनि आ-आफ्नो कमी कमजोडीहरूलाई पत्ता लगाई फाल्न सक्नु पर्दो रहेछ । अनि मात्र हामीले हाम्रो उन्नतिको मार्गमा अवरोध वन्न पुगेका क्लेश र नीवारणहरूलाई जित्न सक्नेछौं ।

०००

१४

मनुष्यको महत्त्व

भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ-

“किच्छ्रो मनुस्स पटिलाभो, किच्छं मच्चान जीवितं ”

अर्थात्,

(गुण सम्पन्न) मानिस भएर जन्मनु कठिन छ । जन्मेर पनि असल मानिस भएर जीउनु भन् कठिन छ ।

भगवान् बुद्धले फेरि भन्नुभएको छ- संसारमा दुईजना व्यक्ति दुर्लभ छन्-

(१) अरुलाई उपकार गर्ने व्यक्ति ।

(२) अरुले उपकार गरेको गुण सम्भी प्रत्युपकार गर्ने व्यक्ति ।

संसारमा जतिपनि जीवित प्राणीहरू छन्, तिनीहरू मध्ये श्रेष्ठ स्थान मानिसले हासिल गरिरहेका छन् । किनभने मानिसमा अरु प्राणीहरूको अनुपातमा धेरै राम्रा गुणहरू छन् । ती गुणहरू यसरी छन्-स्मृति, शील्यशास्त्र, कृतज्ञता, परस्पर कर्तव्य पालन धर्म, विवेकशील, चिन्तनशील आदि आदि । मानिसमा विशेष गुण समावेश भएको हुन्छ जुन गुणद्वारा मानिसले मनुष्यत्व र महापुरुषत्व

प्राप्त गर्नसक्छ । तर मानिसको रूप धारण गरी यी माथि उल्लेखित गुणहरूलाई प्राप्त गर्न सकिएन भने तिनीहरूलाई मानिसको स्तरमा राख्न सकिदैन । तिनीहरूलाई पशुको दर्जा दिइन्छ । त्यसैले भन्ने गरिन्छ-“मनुष्य रूपेण मृगाश्चरन्ति” अर्थात् मानिस भएपनि पशु समान आचरण गर्छ । त्यसैले आचरण खराब भएका व्यक्तिलाई आफ्नै आमा बुबाले समेत गधा, पशु भनी गाली गर्छन् । खाना खाने, सुत्ने, भयभीत हुने, मैथुन सेवन गर्ने आदि चार कार्यमा मात्र अल्मलिने स्वभाव पशुहरूमा मात्र हुन्छ । यी चार कार्यमा मात्र अल्मलिरहने प्राणी मानिस नै भएपनि उसलाई पनि पशुको रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसैले साँचो रूपमा मानिसका दर्जा पाउने हो भने यी चार कार्य बाहेक अन्य असल र विवेकशील गुणहरूको आचरण एवं अभ्यास गर्नु नितान्त आवश्यक छ । यी असल गुणहरू मध्ये उल्लेखनीय गुण हो कृतज्ञता र अरुलाई उपकार गर्ने स्वभाव धर्म । भगवान् बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त हुनासाथ संसारलाई नबोलीकन सन्देश र शिक्षा दिनुभएको थियो । त्यो सन्देश हो- “कृतज्ञता”।

सिद्धार्थ कुमारले जुन रुखमुनि बसेर बोधिज्ञान प्राप्त गर्नुभयो, त्यही पिपलको रुख (बोधिवृक्ष) को गुण स्मरण गर्नुभई एकहप्तासम्म यसरी कृतज्ञता भाव प्रकट गर्नुभएको थियो- “हे बोधिवृक्ष ! तिमिले निश्चार्थ रूपले मलाई छाँया दियौ, शुद्ध हावा दियौ, वर्षातको पानीबाट

बचायौ । त्यसको बदला तिमीले मबाट केही लिने आशा राखेनौ । त्यही गुणको आधारमा मैले बुद्धत्व प्राप्त गर्न सफल भएँ । म तिमी प्रति धेरै कृतज्ञ छु ।”

बोधिवृक्षको नाममा भगवान् बुद्धले संसारलाई दिनुभएको पहिलो शिक्षा हो यो । यस शिक्षालाई अँगाली अनुशरण गर्ने मानिस संसारमा कम मात्र देखिन्छ । अरुलाई उपकार गर्ने र आफूलाई अरुले गरेको उपकार सम्झी त्यसको प्रत्युपकार गर्ने गुण महात्मा हुने गुण हो ।

यसरी नै भगवान् बुद्धले रुखको गुण सम्झी वृक्ष संरक्षणको लागि भन्नुहुन्छ-

“यस्स रुक्खस्स छायाय, निसीदेय्य सय्येय्यवा न तस्स साखं भञ्जेय्य, मित्तादुभो हि पापको ”

अर्थात्-

जुन व्यक्तिले रुखको छायाँमा बसेर सुतेपछि त्यस रुखको शाखा भाँच्छ त्यो व्यक्ति मित्र द्रोही र विश्वासघाती पापी ठहरिन्छ । त्यसैले दुर्लभ मनुष्यभाव प्राप्त गरिसकेका हामीले मनुष्यमा हुनुपर्ने माथि उल्लेखित महत्त्वपूर्ण गुणले परिपूर्ण भई आ-आफ्नो जीवन सफल पार्न सकौं । मनुष्य देह धारण गरेर पनि पशुको दर्जामा जीउने मुख्रतालाई त्यागौं ।

०००

भिक्षु जीवन सजिलो छैन

हुनत भिक्षुको रूप देख्ने वित्तिकै कसैको मन प्रफुल्ल भई दुःख र शोक हराएको महशूस हुन्छ। एकदिन सम्राट अशोकको मन कुनै कारणवश अशान्त हुन पुग्यो। त्यसैले उहाँले भ्याल बाहिरको दृश्य हेरिरहनु भएको थियो। त्यही समय एकजना भिक्षु शान्तपूर्वक हिंडिरहनु भएको देख्नुभयो सम्राटले। जसले गर्दा उहाँको अशान्त मनले शान्ति अनुभव गर्‍यो।

म (लेखक) राष्ट्रिय सभामा रहँदा तत्कालिन माननियहरु लगायत अन्य कर्मचारीहरुले यसरी भन्नेगर्थे- “राष्ट्रिय सभामा एकजना भिक्षुको उपस्थितिले वातावरण नै अर्को भएको छ। कसैले भन्नेगर्छ-“घरबार, आमाबुबा त्यागेर आएको भिक्षु राष्ट्रिय सभामा सहभागी हुन सुहाउँदैन !” कसैले भन्नेगर्छ- “एकछाक मात्र खाना खाएर अविवाहित जीवन बिताउने र अरुले दिएको एकछाक खाई सन्तुष्ट बनेर जीवन बिताउने भिक्षुहरुको जीवन कति आनन्दमय जीवन।

बर्माका मैण्डौ राजाले भिक्षुहरुप्रति खूब श्रद्धापूर्वक मान-सम्मान व्यक्त गर्नुहुन्थ्यो रे। बेलुका खाना नखाई अविवाहित जीवन बिताउने भएकोले। मैण्डौ राजा

बेलुका एकछाक पनि खाना त्याग्न नसक्ने र राती महारानी बिना सुत्न नसक्ने व्यक्ति थिए रे । यही कारणले होला उनलाई भिक्षुहरुको परिशुद्ध जीवन प्रति श्रद्धा उत्पन्न हुन्थ्यो रे ।

कसैकसैलाई त भिक्षु रूप देख्ने बित्तिकै आँखाको कसिंगर जस्तै अप्रिय लाग्ने गर्छ । उनीहरु विचार गर्छन्- “काम गर्न अल्छि लागेर अरुको कमाईवाट प्राप्त खाना खाएर मोज मज्जासँग बस्ने मनसायले मानिसले पहेंलो लुगा लगाएर भिक्षु बन्छन् । जे होस् मानिसको आ-आपनै धारणा हुन्छन् ।”

श्रीलंकाका प्रशिद्ध विद्वान प्रियदर्शी महास्थविरले २६ नोबेम्बर १९८४ का दिन वनेपास्थित ध्यानकुटी विहारमा सञ्चालित प्रवचन समारोहमा भन्नुभएको थियो- “भिक्षु जीवन स्वतन्त्र र सबैको हक भएको सामूहिक जीवन हो । विहार भनेको सामूहिक स्थान हो । त्यहाँ धेरै श्रद्धावान मानिसहरु गएर ज्ञानको कुरा सिक्न सक्छन् । देखाखेरी हलुका र राम्रो लागेपनि भिक्षु जीवन धेरै दुःखपूर्ण जीवन हो । अर्काको भरमा बाँच्नुपर्ने जीवन ।

कुनै धार्मिक स्थलको दान कार्यक्रममा हात थापी दान लिनुपर्दा आङ्ग सिरिङ्ग हुनेगर्छ । करन्टले छोए जस्तै । आजभोलि हाम्रो नेपालका कुनै-कुनै ठाउँमा दान दिने व्यक्तिहरु भन्दा दान लिने भिक्षु- भिक्षुणीहरुको

संख्या बढी हुने गरेको देखिन्छ । भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ-
 “परपटिबद्धा मे जीविकाति अभिन्तं पच्च वेक्खितब्बं”
 अर्थात् अर्काको भरमा आवद्ध भएको भिक्षु जीवन हो ।
 यस कुरालाई भिक्षुहरूले सदा सम्भिराख्नु पर्छ ।

दान दिने व्यक्तिहरू पनि विभिन्न प्रकारका हुने
 गर्छन् । कसैले शुद्ध मन सहित दान दिने गर्छन् । कसैले
 आफू दानी व्यक्ति भनी देखाउनको लागि दान दिने
 गर्छन् । भिक्षुहरूलाई दान गरेकोले धन सकियो भनी
 चित्त दुःखाउने मानिसहरू पनि छन् । कसैले आफू दानी
 व्यक्ति भनी देखाउनको लागि दान दिने गर्छन् । फेरि
 भिक्षुहरूलाई दान दिएर भन्नु लाभ बढ्दै गएको भन्दै
 हर्षित हुने व्यक्तिहरू पनि छन् ।

कहिले काहिं मेरो मनमा कुरा उठ्ने गर्छ-
 “साधारण मानिसहरूले दिएको दान लिएर बाँच्न सजिलो
 छैन । राम्रो लाग्दैन । अरुलाई ज्ञानगुणका कुरा सुनाउन
 सकेन र आफूसँग गुणधर्म केही पनि रहेन भने पनि
 दान लिएर खाएको पचाउन सकिन्नल कि भन्ने शंका
 उत्पन्न हुने गर्छ । भगवान् बुद्धले धेरैपटक भिक्षुहरूलाई
 अर्ती दिँदै भन्नुभएको कुरा सम्भ्रन पुग्छु- “भिक्षुहरू !
 राष्ट्रपिण्ड (जनताले दिएको खाना) पचाउन सजिलो
 छैन, यदी तिमीहरूको मन राम्रो छैन भने । कुनै भिक्षुहरूलाई
 अर्ती दिनुहुँदै भगवान् बुद्धले यसरी भन्नुभएको
 थियो-“बलिबद्दोव जीरति” अर्थात् गोरु जस्तै खाना मात्र
 खाएर मोटाएर वाँचिरहेका छौ ।

साँचो अर्थमा भन्ने हो भने भिक्षु भएर बाँच्न त्यति सजिलो कुरो होइन । भुइँमा सुत्न परेपनि, चीसो र बासी खाना खानपरे पनि चुपचाप महेर खानुपर्ने हुन्छ । आजका युगमा २५ सयवर्ष पहिलेको नियम पालन गर्नुपर्ने जीवन हो भिक्षु जीवन । साधारण र धार्मिक मानिसहरूको विश्वास र विचार अनुसार भिक्षुले ढुङ्गाको मूर्ति जस्तै रहनुपर्ने हुन्छ ।

तर यसरी विचार गर्नु अव्यवहारिक र अस्वाभाविक नभए तापनि उचित ठहरिदैन । किनेभने २५ सय वर्ष पहिलेको नियम अनुसार नियमलाई समातिराख्नु असम्भव नभए तापनि गान्हो चाहिं पक्कै छ । गौतम बुद्धले मृत्यु शैल्यामा रहनु हुँदा भन्नुभएको थियो-“भिक्षु संघको सहमति भएमा स-साना नियमहरू छोडे पनि आपत्ति छैन ।”

तर भिक्षुहरू सहमत नहुँदा नियम पालन गर्न नसक्दा पनि नियम फेर्न नमानी कट्टरपन्थी बनेका थिए थेर वादी भिक्षुहरू । आत्मग्लानीको महसुस हुन्छ ।

आजको युगमा गृहस्थीहरूको श्रद्धापात्र बन्नको लागि भिक्षुहरूले उपासकहरूको इच्छा पनि पूरा गर्नुपर्ने अवस्था आउने देखिन्छ । मतलब उनीहरूलाई उपकार हुने काम पनि गरिदिनुपर्ने हुन्छ । उदाहरणको लागि विहारमा रहेको गलैचा, सुकुल, खाना पकाउने भाँडाकुँडा उधारो लिन आउँदा दिनसक्नुपर्ने हुन्छ । पैसा उधारो

लिन आउँदा दिन सक्नुपर्छ । रोजगार चाहेकालाई काम दिने मालिकसँग सम्पर्क गराइदिने, क्याम्पस प्रमुख र प्रधान अध्यापकसँग सम्पर्क गराइदिने मात्र होइन अपराध मामलामा जिल्लाधिसँग भेटघाट गराइदिने काम समेत गराइदिन सक्नुपर्ने हुन्छ ।

आजभोलि भिक्षुहरुलाई उपदेश दिएर मात्र पुग्दैन । पुरोहितको काम देखि पुस्तक प्रकाशनार्थ प्रेसमा धाउनुपर्ने, पत्रिका सम्पादन गर्नुपर्ने, संघसंस्था सञ्चालन गर्नुपर्ने, विहार निर्माणमा हात हाल्नुपर्ने, चन्दा आएको लाखौं रकमको पोको जिम्मा लिएर विहार निर्माण कार्य गर्नुपर्ने । तर यस्तो काम गर्न भिक्षु नियमले दिदैन । किनभने लोभको कारणले रूपैयाँ हिनामिना भयो भने भिक्षुत्वबाट च्युत हुनेछ । केवल नारीसँगको यौन सम्पर्कले मात्र पाराजिका (भिक्षुत्व भावबाट च्युत) हुने होइन ।

भिक्षु जीवनमा अर्को ठूलो समस्या हो-वृद्धावस्थामा बिरामी हुँदा हेरचाह गर्ने व्यक्तिहरुको अभाव । लुगा धुन पर्दा आइपर्ने समस्या । भिक्षुहरु नारीहरुको सम्पर्कमा आउन नहुने विनय छ । तर आजभोलि बस चढेर जानुपर्दा महिलाहरुसँगै सीटमा बसेर जानुपर्ने हुन्छ । बिरामी पर्दा हेरविचार पुऱ्याउने व्यक्तिहरु त धेरैजसो उपासिकाहरु नै हुन्छन् । नेपालमा मात्र होइन, बर्मा, श्रीलंका, थाइलैण्ड आदि बौद्ध देशहरुमा भिक्षुहरुको सेवा सश्रुषा गर्ने व्यक्तिहरुमा विशेषगरी महिलाहरु नै हुने गर्छन् । त्यसैले भिक्षुहरु नारी वर्गसँग टाढा रहने नियम

रुपी अपवादबाट वचन त्यति सजिलो छैन ।

त्यसैले होला मन् १९८४ नोवेम्बर २३ मा भृकुटी मण्डपस्थित बुद्ध विहारमा श्रीलंकाका पियदस्सी महास्थविरले भन्नुभएको थियो-

धेरैजसो भिक्षु र विहारको रक्षा गर्ने कार्यमा सेवा गर्ने व्यक्ति नारी वर्ग नै पर्छन् । नारी वर्ग रहेन भने भिक्षुहरु चाँडै लोप हुनेछन् । यस कुरामा निस्पक्ष भएर विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अर्को समस्या छ पाहुना सत्कारको । हामी थाइलैण्ड, म्यान्मार(वर्मा), श्रीलंका, चीन आदि बौद्ध देशहरुमा जाँदा उहाँहरुले हामीलाई मान-सम्मानपूर्वक पाहुना सत्कारगरी कारमा राखी घुमाउने गर्छन् । तर उहाँहरु हाम्रो देशमा आउँदा हामीले सुविधापूर्वक बसोबास गर्ने व्यवस्थासम्म पनि मिलाउन असमर्थ हुन्छौं । कारमा राखी घुमाउने त कता-कता । अनि आफ्ना निकततम उपासकहरु सम्झी एकदिनको लागि मोटर मार्ग पुग्छौं त त्यसबेला कहिले ड्राइभरको अनुर्पास्थिति, कहिले केटाकेटीहरु स्कूल पठाउनुछ, आदि जवाफ मिल्ने गर्छ । त्यसैले नेपालमा पनि कतिपय भिक्षुहरु रहने विहार होटल जस्तैगरी निर्माण भइसकेका छन् ।

प्रसङ्ग बदलौं, आज थाइलैण्डका भिक्षुहरु सुविधामुखी र विलासीमय जीवन विताइरहेका देखिन्छन् । यसमा भिक्षुहरुको भन्दा पनि श्रद्धालु दाताहरुको

दोष देखिन्छ । यसको मूल कारण अति श्रद्धा हो । श्रीलंकाका राजमहाविहारका अधिपति भिक्षुहरु जमिन्दार अवस्थामा पुगेका छन् । तत्कालिन राजाहरुले भिक्षु संघलाई भोजनको कष्ट नहोस् भनी सैकडौं रोपनी खेत दान दिएका थिए । तर आज त्यही भूमी व्यक्तिगत रूपमा उपभोग भइरहेका देखिन्छन् । सांघिक व्यवस्था नाम मात्रको रहेको छ । पारिवारिक अधिकारको सम्पत्तिमा परिणत भइसकेका छन् ।

सन् १९८४ डिसेम्बर महिनामा आनन्दकुटी विहारमा पहिलोपटक अन्तर्राष्ट्रिय भिक्षु सम्मेलन हुँदा एक थाइ भिक्षु धम्मधीर महास्थवीरले भन्नुभएको थियो- नेपालमा भिक्षुहरुको संख्या नबढाए हुन्छ । नेपालमा भिक्षुत्व भावमा बाँच्न त्यति सजिलो छैन ।

अन्त्यमा भन्ने हो भने भगवान् बुद्धले आशा गर्नुभएको भिक्षु जीवनको लक्ष्य साधा जीवन, निःस्वार्थी जीवन र अल्पेक्षा जीवनलाई आज भिक्षुहरुले विसर्न पुगेका देखिन्छन् । यसको जिम्मेवारी विदेशी र स्वदेशी अति श्रद्धालु दाताहरुको पनि छ । यो राम्रो लक्षण होइन । बुद्धले भन्नुभएको थियो- ---

“अञ्जाहि लाभु पनिसा अञ्जा निव्वाण गामिनी”

अर्थात्, लाभ सत्कारको बाटो अर्कै । निर्वाणको बाटो अर्कै ।

०००

२४

बुद्धशासन (धर्म) लोपहुने लक्षण

बुद्धको उपदेश अनुसार यस संसारको मुख्य स्वभाव धर्म अनित्य दुःख र अनात्मा हुन् । मतलब संसारमा जत्तिपनि वस्तुहरु छन् ती सबै परिवर्तनशील छन् । नाशवान् छन् । त्यसैले बुद्धले “सब्बंअनिच्चं” अर्थात् सबै नाशवान् छन्, सबै अस्थिर छन्, कुनै पनि चीज स्थीर छैन भन्नु भएको छ । त्यसैले हामीले भन्न सक्छौं बुद्धधर्म पनि सधैं स्थायी हुन सक्दैन । यो पनि विस्तारै क्षय हुँदै जाँदैछ । एकदिन नाश भएर आखिर लोप भएर जाने छ ।

बुद्धशासन परियत्ति (बुद्धको शिक्षा) प्रतिपत्ति (आचरण) प्रतिवेध (प्रतिफल पाउनु) बोधहुनु आदि तीन कुरा आधारित छ ।

अब प्रश्न उठ्छ, केके कुराहरु ह्रास भएमा र लोप भएमा बुद्ध धर्म नाश हुन्छ त ? पाँचवटा कुरा लोप भएमा बुद्धधर्म नाश हुनेछ, ती हुन्:-

१) प्रतिवेध (अध्यात्मिक बोध) मार्ग फललाभ,

- २) प्रतिपत्ति (आचरण)
- ३) परियत्ति (त्रिपिटक अध्ययन),
- ४) लिङ्ग (भिक्षुरूप)
- ५) बुद्धको अस्थि धातु ।
- १) प्रतिवेध लोप-

सबैभन्दा पहिले प्रतिवेध मतलब स्रोतापत्ति सकदा गामि, अनागामि र अरहत्त मार्ग । यी चार मार्गमा प्रतिष्ठित भएपछि मनमा लुकि रहेका क्लेश (पाप चेतना) क्रमशः हराएर जानेछ । मतलब लोभ, द्वेष, ईर्ष्या, अहंकार आदि नाश हुँदै जान्छ ।

महापरिनिर्वाण सूत्र अनुसार बुद्धको परिनिर्वाणपछि (मृत्युपछि) पनि एक हजार वर्षसम्म अरहत्त व्यक्तिहरू (निर्दोष, क्लेश रहित व्यक्ति) रहिरहन्छन् । त्यतिञ्जेल सम्म पनि बुद्धशासन, शङ्करूपमा रहिरहन्छ । त्यही सूत्रमा फेरि यसरी पनि भनिएको छ (५००) पाँच सय वर्षसम्म मात्र बुद्धशासन टिकिरहन्छ । विस्तारै शासन धमिलिदै गई चार आर्य सत्य र आर्य अष्टाङ्गिक मार्गको विषयमा चर्चामात्र भइरहन्छ । त्यसको यथार्थ रूपमा बोध हुने व्यक्तिहरू विलाएर जानेछन् । दिव्य चक्षु, दिव्यश्रोत पहिले पहिलेको घटनाहरू सम्झीराख्ने शक्ति पनि हराएर

जानेछ । क्लेशबाट मुक्त हुनुको सट्टा राम्राराम्रा भौतिक वस्तुहरुमा मात्र आसक्त भइ भोज मज्जामा र रसरंगमा मात्र भुलिरहने बानी हुनेछ । यसरी आध्यात्मिक उन्नति नभई पतन तिर लम्कन्दै जाने स्वभावलाई प्रतिवेध (फल अवबोध) शक्ति लोप भएको भनिन्छ ।

२) प्रतिपत्ति (आचरण) लोप

बुद्धले दिनुभएको उपदेश र शिक्षा समावेश गरी संकलन गरिएको त्रिपिटक पढ्ने र पढाउने गरी आचरण र व्यवहार राम्रोपारी बस्ने बानीलाई प्रतिपत्ति भनिन्छ । बिस्तारै आचरण फितलो भइ विपस्सना अथवा विदर्शना मार्गफल प्राप्त गर्न नसकेपनि शील रक्षा गर्ने भिक्षुहरु हुन्छन् । तर पछि हुँदा हुँदै प्रातिमोक्ष शीलको सानु सानु नियम पनि पालन गर्नमा रुचि हुँदैन । मतलब पछि गएर मुख्य मुख्य शील नियम पनि खुकुला हुँदै जानेछ । यी त भए भिक्षुहरुको कुरो । गृहस्थीहरु पनि साधारण पंचशील र गृही आचार संहितामा बस्न नसकी उपासक धर्म भनेको मतलब कर्तव्य धर्म भनेको के हो भन्ने विषय पनि ज्ञान नभएर उपासकहरुले गर्नुपर्ने कर्तव्य धर्म भनेको के हो भन्ने विषय पनि ज्ञान नभएर उपासकहरुले गर्नुपर्ने कर्तव्य तिर उनीहरुको ध्यान जाँदैन । भक्तिभाव

र दानदिने बुद्धपूजागर्ने चलन मात्र बाकि रहेको हुन्छ । शील ग्रहण गरे पनि पालन गर्ने तिर उनीहरूले ध्यान दिदैन । पछि यो पनि बिस्तारै फितलो हुँदै जान्छ । कुरामा मात्र सीमित हुनगर्छ, आचरणगरेको चाहिँ देखिदैन । मतलब प्रतिपत्ति आचरण व्यवहारमा देख्न पाइदैन । अनि धर्मलोप हुँदै जान्छ भनिएको छ ।

३) परियत्ति (धर्मअध्ययन) लोप

परियत्ति भनेको बुद्धवचन लेखिराखेको पालि त्रिपिटक र अर्थकथा (व्याख्या) साहित्य हो । बुद्धको शिक्षा अध्ययन गर्नुलाई परियत्ति भनिन्छ । आजसम्म बुद्धवचनलाई नाश नगरिकन रक्षा र संरक्षण गर्दै आएको व्यक्तिहरू भिक्षुहरू नै हुन् भन्नु पर्छ । तै पनि पछि हुँदाहुँदै त्रिपिटक अध्ययन गरेर रक्षागर्न सकिएको छैन । पहिले त्रिपिटक मध्ये अभिधर्म लोप हुन्छ । श्रीलंका, थाइल्याण्डमा त लोप हुने लक्षण देखिरहेको छ । तर बर्मामा बाकि छ । मतलब पहिले अभिधर्म लोप हुने छ । त्यसपछि विनय पिटक र सूत्र पिटक लोप हुनेछ । लज्जाशील पालन गर्ने भिक्षुहरूले विनय पिटकलाई रक्षा गर्न प्रयत्न गर्ने छ । विनय नियम रक्षा गर्न नसकेपनि लाज नभएका भिक्षुहरूले जातक कथा मात्र भनेर पनि जीविका गर्नेछन् ।

यसरी बिस्तारै गाथा (श्लोक) मात्र पाठ गर्ने बानी बाकि रहनेछ । उदाहरणको लागि गुर्जु र ब्राह्मणहरुले पाठ गर्ने जस्तै अर्थ नबुझे पनि यसलाई धर्मको रूपमा भए पनि सम्झी रहन्छन् । पछि गएर धर्मको कथा सुन्न आउ भनेर धिमेबाजा बजाएर प्रचार गरे पनि सुन्न आउने व्यक्ति कोही हुँदैन । अध्ययन गर्ने, सिक्ने व्यवस्था पनि हुँदैन र पढ्नेहरु पनि हराएर जान्छन् । यस्तो अवस्था हुनुलाई परियत्ति लोप भएको भनिन्छन् । अर्थात् सही धर्म हराएर गएको भनिन्छ ।

४) लिङ्ग लोप (पहेँलो रंग) लोप हुन्छ

यहाँ लिङ्ग भनेको भिक्षुको पहेँलो वस्त्र धारण गर्ने भिक्षुहरु भनेको हो । भिक्षुहरु नरहे पछि लिङ्ग लोप भएको भन्छन् । बिस्तारै भिक्षुहरुको रंग फरक हुन्छ । कसैले रातो, कसैले नीलो, कसैको कलेजी रंगको चीवर वस्त्र लगाउँदै हिड्ने छ । पहिरन पनि थरि थरि ढंगका हुन्छन् । भिक्षुहरुको हात खुट्टाहरु पनि असंयमित हुन्छ । शान्त स्वभाव हराएर जान्छ । आँखा पनि चंचल भएर चारौं दिशामा हेरेर हिड्ने बानी हुन्छ । अलि भुकेर हिड्ने बानी छोडेर ठाडो टाउको हिड्ने बानी हुन्छ । खूब ठूलो शोरले हाँसदै हिड्ने बानी हुन्छ । पछि हुँदा हुँदै पहेँलो

कपडामात्र काँधमा राखी कपाल पनि लामो पालेर बस्ने बानी हुन्छ । रंग उडेको चीवर वस्त्र लगाउने बानी हुन्छ । पछि हुँदा हुँदै नाम मात्रको भिक्षु भएर खेति पाती गर्दै पारिवारिक जीवन बिताउने छन् । त्यस बखत पनि भिक्षु संघलाई भनेर निमित्त राखी दान दिनेहरुलाई धर्मफल पाउँछ, भनी पुस्तकमा लेखिएको पाइन्छ । तर यो अवस्थालाई लिङ्ग अन्तर्धान (लोप) भएको भनी लेखिएको छ ।

५) धातुलोप

यहाँ धातु लोप भनेको मतलब भगवान बुद्धको चार वटा दन्त धातु (खाने दाँत (बङ्गारा) कपालको हाड (ललाट धातु) काँधको हाड साथै अरु अरु शरीरका हाडहरु मुँगको गेडा र तोरिको गेडा जत्रो बनिन्छ भनिएको छ । यी धातुहरुलाई सुरक्षित ठाउँमा सम्मानपूर्वक राखी पूजा गरिएन भने त्यहाँबाट अस्ति धातु लोप भएर जान्छ भनिएको छ, यी पाँच प्रकारको कुराहरु लोप भएको खण्डमा बुद्धशासन (बुद्धधर्म) अन्तर्धान भएको भनिन्छन् ।

बुद्ध परिनिर्वाण भएको २५५६वर्ष भइ सकेको छ । अहिलेसम्म बुद्धशासन बाकी रहेको मान्नु पर्छ । प्रतिपत्ति (आचरण) प्रति वेध (प्रतिफल आध्यात्मिक उन्नति) मार्गफल प्राप्त व्यक्तिहरु हराएर

गइ सकेको देखिन्छ । परियत्ति बुद्धधर्म अध्ययन र दान दिने आचरण त बाकि नै छ । पहेंलो चीवर धारी लाज मान्ने र कर्तव्य पालन भएका भिक्षुहरुको पनि कमी छैन भन्नु पर्‍यो । यस अर्थमा लिङ्ग र परियत्ति मात्र बचेको छ, भन्न सकिन्छ। म्यानमार (बर्मा) आदि बौद्ध देशहरुमा मार्ग फल लागी भिक्षुहरु खोज्यो भने पाउन सकिन्छ भनिन्छन् । यो अध्ययन गर्न लायक विषय हो । सत्यनारायण गोयन्कामा स्रोतापन्न र सकदा गामी गुण देखिन्छ भन्ने पनि व्यक्तिहरु पनि छन् । यो पनि अध्ययनको विषय हो ।

आज भौलि भिक्षुरूप पनि परिवर्तन हुँदै आएको छ । कुनै ठाउँमा पहेंलो वस्त्र र रातो वस्त्र काँधमा राखेर भिक्षुरूप धारण गरि हिड्छन् । लुम्बिनीमा कोही व्यक्तिले अहिले पनि नक्कली आफूखुशी पहेंलो चीवर लगाई भिक्षुरूप धारण गरी बौद्ध यात्रीहरुलाई ठगिरहेको देखिन्छ । जो भए पनि सतर्क र सम्यक भएर गृहस्थीहरुले पनि आलोचना मात्र नगरिकन आ-आफ्नो तर्फबाट कर्तव्य पालन गर्दै जाने बानी बसेको खण्डमा बुद्धशासन अलि बढी टिक्न सक्ला कि ?

०००

ईर्ष्या

ईर्ष्या धेरै खराब वानी हो भनी थाहा नपाउने मानिस कोही छैन होला । तैपनि बच्चा देखि बुढापाकासम्म ईर्ष्यालाई पालिरहने मानिस हरेक क्षेत्रका भेटिने गरिन्छ । समाजको हरेक कुनामा ईर्ष्यालु व्यक्तिहरु भेटिन्छन् । अरु त के कुरा धार्मिक समाजमा समेत ईर्ष्याले ठाउँ ओगटेको पाइन्छ । कहिँ-कहिँ त गृहस्थीहरूसंग भन्दा त्यागी व्यक्तिहरूसंग बढी ईर्ष्यालु बानीले सताएको देखिन्छ । ध्यान भावनाको कमजोरी चिन्ह हो यो । अज्ञानता र बेहोशीपनाको लक्षण हो यो । अशिक्षितपनाको फल पनि हो ।

अहिले मात्र होइन बुद्धकालिन समयमा पनि ईर्ष्याले मानिसहरुको मन कति दूषित पारेको रहेछ भन्ने कुरा जान्नको लागि त्यसबेलाको घटना प्रस्तुत गर्न गइरहेको छु -

सिद्धार्थकुमारको छोरो राहुलकुमार बाल्यकालमा नै भिक्षु हुन पुगे । राहुलकुमार ज्ञानी, अनुशासित

र शिक्षित बालक थियो । आफूले गर्नुपर्ने काम खूब ध्यान पुऱ्याई आफ्नो कर्तव्य सम्भ्री तुरुन्त गर्ने बानी थियो उनको । भगवान् बुद्ध बस्नुहुने स्थान गन्धकुटीमा विहानै बासी फूलहरु सफागरी बढार्ने, सफासुगधर गर्ने कार्यको जिम्मा राहुलको थियो । राहुलले आफ्नो यी कर्तव्यहरु इमान्दारीताका साथ निभाइरहेका थिए । त्यसैले उनलाई कुनै खोट लगाउने मौका थिएन । त्यसैले उनी प्रशंसाका पात्र बनेका थिए । राहुललाई प्रशंसा गरेको देखी राहुलका दम्भरका अन्य प्रव्रजित भिक्षुहरुको मनमा ईर्ष्याको आगो बल्ल थालेको थियो । उनीहरु अल्छी मात्र होइन बिसिद्धी घमण्डी र मानसम्मान पाउन पल्केका थिए ।

भगवान् बुद्धले समय-समयमा उनीहरुलाई यसरी अर्ती-उपदेश दिने गर्नुहुन्थ्यो- “तिमीहरु चुपचाप् बसी अल्छी भई राष्ट्रपिण्ड खाइरहेका छौ । जनताको रगत पसिनाको कमाईरुपी खाना पचाउन सजिलो छैन । तिमीहरु राहुल जस्तै ज्ञानी बन्न सिक । अल्छी नभई ठीक समयमा आफ्नो कर्तव्य पालन गर्न सिक ।”

भगवान् बुद्धले दिनुभएको यस उपदेशलाई पहेंलो लुगा लगाई बसेका ती भिक्षुहरुलाई निको लागेन । त्यसैले उनीहरुले प्रतिक्रिया जनाउन थाले -

“भगवान् बुद्धले पनि न्याय विनाको कुरा गर्नुहुँदो रहेछ । सधै आफ्नो छोरा राहुलको मात्र गुणगानगरी पक्षपाती बन्नुहुँदो रहेछ । ”

मिथ्यादृष्टि अर्थात् असमझदारी भनेको यही हो । उनीहरूले सोच्नथाले -

“यो राहुलले गर्दा हामीले बुद्ध जस्तो महान व्यक्तिको गाली खान परिरहेको छ । जसरी भएपनि बुद्धको दृष्टिबाट राहुललाई टाढा राख्न पन्यो । ” यही चिन्तनामा-ग्रस्तरहे उनीहरू । ईर्ष्याले पोलेको मन छटपटियो उनीहरूको । ईर्ष्याले जलेको मनमा शान्तिले ठाउँ लिन सकेन । सधै राहुलको खुट्टा तान्ने मात्र सोचाई थियो उनीहरूको । निहुँमात्र खोज्नुथाले उनीहरूले । तर राहुलको राम्रो चरित्रले गर्दा उनले गाली खानुको बदला सबैले मानसम्मान राखी प्रशंसा मात्र गर्नथाले । त्यसैले प्रतिद्वन्दीहरूको मनमा ईर्ष्यारूपी आगोमा घिऊ खन्याए जस्तै भन् भन् ईर्ष्याको आगो दन्किन थालियो ।

एकदिनको कुरो, राहुलले विहानै उठेर गन्धकुटीमा र अन्य बैठकमा कुचो लगाउने काम सकाई एकछिन आराम लिन गए । यही मौका छोपी ईर्ष्यालु साथीहरूले बाहिरबाट धूलोको पोको ल्याई राहुलले कुचो लगाई सफा गरिसकेको ठाउँमा धूलोछरी फोहर पारिदिए । त्यसपछि भगवान् बुद्ध समक्ष गई यसरी चुकली लगाउन

थाले -“भन्ते ! तपाईंले सधैं राहुलको मात्र गुणगान गर्नुहुन्छ, अल्छीछैन, उसले जस्तो सफा सुगन्ध गर्न सिकि आदि आदि भनी । तर आज खोई त उ अहिलेसम्म पनि सुतिरहेको छ । सबै ठाउँमा धुलै धुलो छरिएर रहेको छ ।”

भगवान् बुद्धले सबै कुरो बुझे तापनि नबुझे जस्तो गर्नुभई राहुललाई बोलाउन पठाउनुभयो । राहुल बुद्धसभक्ष हाजिर भई वन्दना गरी एक ठाउँमा बसे । भगवान् बुद्धले राहुललाई सोध्नुभयो- “राहुल ! आज तिमीलाई के भयो ? कपाल दुखेर यतिबेलासम्म सुतिरहेको ? अहिलेसम्म बढारेको पनि छैन रे किन ?

राहुलले परिस्थितिलाई बुझी भगवान् बुद्धले प्रश्न गर्नुभएको विषयलाई आनाकानी केही गरेनन् । आफूले पहिला बढारीसकेको ठाउँमा धूलो फालिराखेको विषयलाई उठाई विरोध पनि गरेन । ईर्ष्यालुहरुको काम र उनीहरुको चुकलीले यो परिस्थितिलाई उब्जाएको हो भन्ने कुरालाई बुझी यस घटनालाई लम्बाउन नदिईकन चुपचाप कुचां लिएर आज बढार्न विर्सै होला भन्दै फेरि फोहर बढारी फाल्न लग्यो । भगडा भएन, शान्ति भयो ।

०००

महिलाको विवेक बुद्धि

भगवान् बुद्ध भर्ग देशको सुंसुमार गिरी भन्ने नगरमा बसिरहनु भएको बेला घटेको घटना हो । नकुल माता र नकुलपिता दम्पतिको सुखमय जीवनको कुरा संसारको आश्चर्य घटना मध्य एउटा घटना भन्न सकिन्छ । आश्चर्य के भन्ने बालक अवस्थामा विवाह भए देखि नभरेसम्म दुबै बीच एक चोटि पनि रीस नउठेको र झगडा नभएको, अविश्वासको घटना नघटेको । त्यति मात्र कहाँ हो र । दुबै जनाको एकै विचार एउटै मन यो अपूर्व कथा हो । घटना यसरी छ, थियो ।

एकदिन नकुलमाता र नकुलपिता दम्पति दुबैजना भगवान् बुद्ध समक्ष गई वन्दना गरेर एक छेउमा बस्नु भयो । एकछिन-पछि नकुलपिताले भने-भन्ते, एउटा कुरा सुन्न आएको सोध्नु हुन्छ ?

बुद्धले भन्नुभयो- के कुरा हो सोध्नु होस् । नकुलपिताले भन्यो भन्ते, मेरो आमाबुबाले बालक अवस्था मै नकुलमाता सँग विवाह गरि दिनुभयो ।

हामी विवाह भए देखि एक चोटि पनि भगडा भएन । मैले कहिले पनि नकुलमाता प्रति द्वेष भाव राखेको छैन, अविश्वास गरेको छैन । उसको चित्त दुख्ने गरी कुरा गरेको छैन । मलाई नकुलमाता सारै मन पर्छ , सधैँ सँगै बस्ने मन हुन्छ । छुटेर बस्न मन छैन । मरिसकेपछि अर्को जन्ममा पनि दुवै सँगै बस्नपाए हुन्थ्यो । यो मेरो इच्छा पुरा हुन्छ होला ?

बुद्धले नकुलमाता सँग सोध्नु भयो- तपाईंको विचार के नि ?

नकुलमाताले आफ्नो विचार पोख्दै भनिन्- भन्ते, आमाबुबाले मलाई बालक अवस्थामै विवाह गरिदिनुभयो । हामी दुवै विवाह भएदेखि कहिले पनि मैले मेरो पतिको चित्त दुख्ने कुरा र काम गरेको छैन । त्यसैले हामी दुवै बीच भैँ भगडा भएको छैन । जीवन सारै रमाइलो सँग बिती रहेको छ । मेरो पनि यही इच्छा छ कि अहिले जस्तै मरिसके पछि सँगै जन्मेर बस्न पाए हुन्थ्यो यो सम्भव हुन्छ ?

बुद्धले भन्नुभयो- मरेपछि पनि यस्तै मिलेर सँगै बस्ने इच्छा छ भने -अब कतिवर्ष सम्म बाँच्ने छ । यो भन्नुस बाँचुञ्जेलसम्म अहिले जस्तै यो

वर्तमान जीवनमा जसरी मन शुद्ध गरेर, एउटै मन भएर काम र कुरा भैरहेको छ त्यस्तै हुन्छ । तपाईं दुबैको इच्छा पूरा हुनको लागि दुबैको एउटै चित्त एकै मन हुनुपर्छ । त्यस्तै इच्छा हो भने तपाईंहरूको इच्छा पूरा हुन्छ । बुद्धको कुरा सुने पछि दुबै जनाले खुसी भएर -साधु ! साधु भनी फर्केर गए ।

पछि नकुल पिता विरामी भयो । थला पयो । वैद्यहरूले पनि रोग चर्को भएको छ भनी छोडेर गए । नकुलपिताको मन ठीक भएन । तर नकुल माता निराश भएन । वैद्यहरूले छोडे पनि मेरो स्वामी बाँच्ने छन् । मेरो सत्य वचनले अवश्य रोग निको होस् भन्नेमनमा राखी आफ्नो पति नकुलपिताको नजिक खाटमा बसी कपालमा हातलेमालिस गर्ने जस्तै हात चलाएर अधिस्थान गरि मैले कसैलाई केही विगारेको छैन । मैले कसैको अहितहुने गरी भूठो कुरा गरेको छैन । बरु बुद्धको उपदेश अनुसार अरुको हितहुने कल्पना गरेर काम गरें, धर्माचरण गरें । मलाई आत्म विश्वास छ । यस सत्यवचनको प्रभावले मेरो पतिको रोग निको होस् । एक दिन त सबै मनै पर्छ यस्तो पवित्र मनद्वारा मर्दाखेरि सत्गती प्राप्त हुनेछ ।

आफ्नो पतिलाई नकुलमाताले मैत्रीपूर्वक सम्झाइकन भनिन् मनमा केही पीर चिन्ता छ कि ? बुद्धले भन्नु भएका थियो रोगी हुँदा केही पीर र चिन्ता लिनु हुदैन । शायद तपाईंको मनमा कल्पना हुन सक्छ बच्चाहरुको जीवन के होला, दुःखी होला । बच्चाहरुलाई छोडी अरु पुरुष सँग जाला कि ! यसरी कल्पना नगर्नुस् , धन्दा लिनु पर्दैन । म बलियो छु । बच्चाहरुलाई केही दुःख हुने छैन । हेरचार गर्नु पर्ने काममा केही कमी हुदैन । धर्मकर्म पनि यथावत चलि रहने छ । बुद्धकहाँ गएर धर्म कथा सुन्नु र दान आदि काम पनि गरिरहने छु । मेरो मनमा जति धर्म चेतना थियो र धर्माचरण जसरी थियो त्यो चाहि कति पनि फरक पर्दैन । निश्चिन्त हुनु होस् । मन हलुगो गरी बस्नुस् ।

आफ्नो स्वास्थ्यी नकुलमाताको उत्साह वर्धक, कुरा सुनी नकुलपिताका अनुहार तोजिला देखिन थालियो । रोग निको हुन थालियो । बिछौना बाट उठेर हिंड्न थाल्यो । दुइ तीन दिनपछि लौरो टेकी बुद्धकहाँ दर्शन गर्न लाग्यो । बुद्ध कहाँ पुग्यो ।

बुद्धले सोध्नु भयो- नकुलपिता, अब त स्वास्थ्यी ठीक भयो, रोग निको भयो ?

भन्ते मलाई वैद्यहरुले रोग निको हुने खालको छैन भनी छोडी सकेको । तपाईंको उपासिका नकुलमाताले आफ्नो सही शुद्ध मैत्रीले र सत्य बलले भरोसा र सान्त्वना दिएकोले मेरो रोग निको भयो भन्ते ! खुसी हुँदै नकुलपिताले आफ्नो मनको कुरा पोख्यो ।

भगवान् बुद्धले भन्नुभयो- उपासक ठूलो लाभ हो नकुलमाता जस्तो श्रीमती पाउनु भएको यसरी मन हलुङ्गो हुने गरी भरोसा र सान्त्वना दिनेमन शुद्ध हुने महिला पाउनु अहो भाग्य हो । तपाईं उपासक धन्य ! धन्य नकुलमाताको विवेक बुद्धि ।

000

Dhamma.Digital

शुद्ध धार्मिक बनों

बुद्धले ४५ वर्ष सम्म धर्म उपदेश दिनु भएको मानिसलाई धार्मिक बनाउनको लागि हो । अर्को भाषामा भन्ने हो भने असल मानिस बनाउनको लागि हो । सबै भन्दा पहिले बुद्ध स्वयं आफू शुद्ध धार्मिक व्यक्ति बन्नु भयो । मतलब आफ्नो चित्त र मन शुद्ध गर्नु भयो । ६ वर्ष सम्म तपस्या गरेर पनि किन बोधिज्ञान प्राप्त गर्न सकेन भनेर विचार गर्नुभयो । पीपलको रुखमुनि बसेर विपश्यना ध्यान गरेर अन्तर्मूखी भइ आफूलाई चिन्न प्रयत्न गर्नु भयो । अनि उहाँले आफूमा क्लेश रुपी विकार लोभ, द्वेष, ईर्ष्या, अहंकार मिथ्या दृष्टि आदि बाकि रहेको छ भनी थाहा पाउनु भयो । उहाँले (सिद्धार्थले) धमिलो चित्तलाई शुद्ध पार्नु भयो । बाङ्गा मनलाई सोभो पार्नु भयो मतलब मिथ्या दृष्टिलाई हटाई सम्यकदृष्टि राख्नु भयो । अनि मात्र उहाँ शुद्ध धार्मिक बन्नु भयो । बुद्ध बन्नु भयो । बोधिज्ञान लाभ गर्नु भयो ।

त्यसपछि मात्र बुद्धले मानिसलाई शुद्ध धार्मिक बन्न सक्ने उपदेश दिन शुरु गर्नुभयो । उहाँ भन्नुहुन्छ

धार्मिक र पापी हुने मन अनुसार नै हो । मनको स्वभाव हो जुनसुकै अवस्थामा काममा पनि अगुवा हुनु, र मन मुख्य (नाइके) वनेर जताततै पुगेको हुन्छ । त्यसकारण अशुद्ध मन लिएर कसैले बोल्थो वा काम गर्थो भने गोरु को पछि पछि गाडाको पांग्रा आए भै दुःख पछि पछि लागेर आउँछ । मतलब मानिस पापी बन्न पुग्छ ।

बुद्ध फेरि भन्नु हुन्छ -मनको स्वभाव हो जुनसुकै काममा पनि अगुवा हुनु र मन मुख्य भएर जताततै पुगेको हुन्छ । त्यस कारण शुद्ध मन लिएर कसैले बोल्थो वा कुनै काम गर्थो भने आफ्नो पीछा नछोड्ने छायाँ भै सुख पछि लागेर आउँछ । मतलब मन शुद्ध भएपछि मानिस शुद्ध धार्मिक बन्न पुग्छ ।

बुद्धको उपदेशमा धेरै जसो पारिवारिक जीवनमा धार्मिकपन हुनु आवश्यक देखिन्छ । मतलब व्यवहार राम्रो हुनु पर्छ । बुद्ध भन्नु हुन्छ, अज्ञानताको कारणले मानिसले गल्ती गर्न सक्छ, मानिसमा कमजोरी हुन सक्छ । गल्ती नभएको मानिस कम मात्र पाउन सकिन्छ । परिवारमा गल्ती गर्ने र अट्टेरी व्यक्ति उपस्थित हुँदा धार्मिक बन्न अफयारो लाग्ला तर सुखमय जीवनको लागि अज्ञानी व्यक्ति संग द्वेष भावले व्यवहार नगरी मैत्री पूर्वक व्यवहार गर्न सके राम्रो हुनेछ ।

बुद्ध भन्नु हुन्छ-अट्टेरि र खराब स्वभावका व्यक्ति परिवारमा भए उसको स्वभावै त्यस्तै छ, त्यो सुधार नहुने खालको व्यक्ति रहेछ भनी उ प्रति उपेक्षा भाव, तटस्थता तथा समता भाव राखी व्यवहार गर्न सके धार्मिक बन्न सजिलो हुनेछ । अरु उपाय छैन । सधैं सँगै बस्नु पर्छ । भगडा गरेर द्वेष भावले तुरन्तै प्रतिक्रिया प्रकट नगरी त्यस्तो काम र कुरा आफूबाट भइरहेको छ कि छैन भनी एक चोटी विचार गर्नु बेस हुनेछ । यसरी विचार गर्नसके मानिस धार्मिक बन्न सक्ने छ ।

बुद्धन नसक्ने कुरा के भने केहि धर्म प्रचारक व्यक्तिहरु “वैरले वैर भाव शान्त हुदैन, मैत्री चित्तले मात्र शत्रुता नाश हुन्छ” भन्ने बुद्ध सन्देश खुबै प्रचार गर्छन्, धर्म उपदेश दिन्छन् तर आफूलाई कसैले अप्रिय वचन बोलेको खण्डमा बुद्धको उपदेशलाई बिसि हितैषीलाई पनि वास्तै नगरी अधार्मिक व्यवहार गर्ने गर्छ ।

प्रशंसाको मात्र आशा राख्ने गर्छ । अनि धार्मिक पन देखावटी मात्र हुनेछ । हुनत बुद्धको शिक्षा अनुसार कसैले पनि कसैलाई चित्त दुख्ने कुरा र काम गर्नु हुन्न । बुद्ध भन्नु हुन्छ अज्ञानताले गर्दा मानिसले अधार्मिक काम गर्ने गर्छ । त्यसैले अज्ञानीलाई धर्मको शिक्षा दिनुपर्ने । धर्म शिक्षा दिएर सुधिएन भने सजाय

दिनु पर्छ । ब्रह्म दण्ड दिने नियम बुद्धले दिनु भएको हो । ब्रह्म दण्डको मतलब बहिष्कार गर्ने भन्ने बुझिन्छ ।

गौरबको कुरा हो धर्मकीर्ति अध्ययन गोष्ठीका सदस्यहरूले आफ्नो परिवारमा धार्मिक वातावरण ल्याउन आफू स्वयं धार्मिक बनी व्यवहार गरि रहनु भएको सुन्न पाउँछौं । विहारमा नगएका व्यक्तिहरूले पनि बुद्धको शिक्षा भएको पुस्तक पढेर उनीहरू धार्मिक बनी पारिवारिक जीवनमा धार्मिक वातावरण बनाएको सुन्न पाउँदा हौसला र उत्साह बढ्ने गर्छ । धार्मिक बन्नलाई चित्त संकुचित हुनु हुन्न । कर्तव्य पालन गर्नुपर्छ । विश्वासपात्र बन्न सक्नु पर्छ । सहनशीलता भए मात्र धार्मिक बन्न सक्ने छौं । अरु पनि स्मरणीय कुरा बुद्धले भन्नु भएको छ - अरुलाई आफूले गरेको उपकार पनि बिर्सन सके धार्मिक व्यक्ति बन्न सजिलो हुनेछ, होइन भने त्यसले गर्दा आफूमा अहंभाव रही रहन्छ । त्यस्को बदला केही पाउने आशा मनमा लुकी रहेको हुन्छ । त्यसैले शुद्ध धार्मिक बन्न त्यति सजिलो छैन ।

०००

ठगीको विवेक बुद्धि

बुद्धकालीन समयको कुरा हो । बम्बई शहरको समुद्रको छेऊमा सुप्पारक नामक बन्दरगाह (जहाजबाट मालसामान ल्याउने ठाउँ) छ । बाहिय दारु चिरिय नामक व्यक्ति व्यापार गर्न पानी जहाजमा बसी गइरहेको बेला समुन्द्रको बीच मै डुब्यो । बाहिय दारु चिरिय पौडि खेलेर सुप्पारक भन्ने ठाउँमा पुग्यो । त्यहाँ पुग्दा उसको शरीरमा वस्त्र थिएन । भोक पनि लागेको थियो । उसले केराको बोटको लामो पात र रुखको छिलकालाई चिरिकन शरीरलाई ढाकी एउटा माटोको भाँडो हातमा लिई माग्नु गयो । उसको अनौठो वस्त्र देखेर मानिसहरूले यो एक अरहन्त शुद्ध सन्त वा महापुरुष हुन सक्छ भनी ठानी खूब सम्मान गर्न थालियो । मिठो-मिठो खाना खाउन थाल्यो । बाहिय दारु चिरियको मनमा कुरा उठ्यो-आहा ! यही जीवन ठीक छ, जीविकाको लागि ।

मानिसहरूले नयाँ नयाँ राम्रा राम्रा लुगा दानदिन ल्याए । उसले दान लिएन । उ भन्छ, त्यस्ता राम्रा लुगा लगाउनु हुन्न । मिठो-मिठो खाना खानु पनि हुन्न । यस्ता कुरा सुनी मानिसहरूको श्रदा भन्नु बढ्दैगयो, अनि भन्न थाले यो सही अरहत नै हो ।

बाहिय दारु चिरियले मनमनै भन्नथाले- म त अरहन्त होइन । अरहन्तहरुमा यस्तो आडम्बर हुँदैन । मानिसहरुलाई ठग्ने काम गर्दैनन् । यस्तो कार्यले गरेर मैले अरुलाई मात्र, धोखा दिइरहेको होइन आफूलाई पनि धोखा दिइरहेको छु मैले । यो त मेरो ठगी जीवन भयो । उसको विवेक बुद्धिले भन्छ- साँच्चै अरहन्त नै हुने भने यहाँ बस्नु हुँदैन । गौतम बुद्ध कहाँ जानु पर्‍यो । उहाँले अरहन्त (शुद्ध मानिस) हुने बाटो देखाउनुहुन्छ । अहिले उहाँलाई भेट्न जानुपर्‍यो । आजभोलि भगवान् बुद्ध श्रावस्तिमा हुनुहुन्छ भनेको । यसरी विचार गरी श्रावस्तिर लम्क्यो, गयो । बाहिय दारु चिरिय विद्वान व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो ।

श्रावस्ती पुग्नासाथ सोध्न थाल्यो बुद्ध कहाँ हुनुहुन्छ ? उहाँ जेतवनमा हुनुहुन्छ भन्नेकुरा थाहापाएर त्यहाँगयो । बुद्ध भिक्षाटनको लागि जानुभएको रहेछ । उ आत्तिन थाल्यो । जहाँ गौतम बुद्ध हुनुहुन्थ्यो त्यहाँगयो । भगवान बुद्ध घरैपिच्छे दैलो दैलोमा उभिएर भिक्षालिदै हुनुहुन्थ्यो । उ पनि पछि पछि जान थाल्यो । उसले वन्दना गर्दै भन्नथाल्यो- भो शास्ता गुरु ! मलाई अरहत हुने उपदेश वा उपाय भन्नुहोस् । तपाईंले अरहत (शुद्ध व्यक्ति) हुने बाटो देखाउन सक्नु हुन्छ रे !

बुद्धले भन्नुभयो- एकघण्टा पछि विहारमा आऊ अनि कुरा गरूँला । यहाँ बाटोमा कुरा गर्ने समय होइन ।

एकघण्टा पछि नभन्नुस् । एक घण्टाभित्र तपाईंको के ठिकाना ? मेरो पनि के ठिकाना ? जिन्दगीको केही ठिकाना छैन । मलाई यहीं एकदुई शब्द भए पनि भनिदिनुस् भनी बाहिय दारुचिरियले विनम्रपूर्वक अनुरोध गरे ।

बुद्धले विचार गर्नुभयो- यो मान्छे सही श्रद्धाले म कहाँ आएको हो । ज्ञानलाभ गर्ने आशा मात्र होइन, ज्ञान लाभ गर्ने शक्ति पनि उसमा छ । एकघण्टा पछि भनिदिउँ । यो भनाई ठीक भएन । उसको आयुको केही ठिकाना छैन । एकघण्टाको बीच के हुन्छ ? कसलाई थाहा छ ? के हुन्छ ? श्वासप्रश्वास बन्दभयो कि मृत्यु हुने शरीर हो ।

बुद्धले भन्नुभयो ध्यान दिएर सुन । म छोटकरीमा भन्नेछु । बर्तमान अवस्थालाई राम्ररी चिन्ने कोशिश गर । आफूलाई आफैले चिन, आफ्नो गल्ती महशूस गर । जे देखे पनि, सुने पनि वास्तविक तथ्यलाई बुझी देख्ने मात्र गर, त्यसमा आशक्त नहुनु । सुनेपनि सुन्ने मात्र गर, त्यसमा आशक्त नहुनु । स्पर्श गरे पनि त्यसमा आशक्त नहुनु । निमित्तग्राही नहुनु । होशीयारी भई सतर्क बनी, सचेत बनी बस्ने । कुनै चीजमा आशक्त नहुनु चाकुमा भिँगा टाँसे भैं ।

यत्ति सुन्नासाथै बाहिय दारुचिरिय बोध भयो । उ अरहत भयो, निक्लेशी भयो, निर्दोषी भयो ।

उसले आफूलाई आफैले चिन्नसके । आफ्नो गल्तीलाई महशूस गरे । उसको विवेक बुद्धिले काम दियो ।

बाहिय दारु चिरिय अति प्रसन्न र आनन्दित भए । खूब हर्षित भई बाटोमा हिंडिरहेको थियो । अकस्मात् एउटा साँढेले हानीदियो । बाहिय दारु चिरिय बाटोमै ढलेर मर्‍यो ।

यता भगवान बुद्ध फर्केर जानुभयो । बाटोमै बाहिय दारु चिरिय मरिरहेको देखेर बुद्धले भिक्षुहरूलाई भन्नुभयो-लौ यसलाई विहारमा लैजाओ । भिक्षुहरूले कुरा बुझेन किन यसरी भन्नुभएको । मरेको बाहिय दारु चिरियको मृत शरीरलाई बोकेर लगे । विहारमा पुग्नासाथै दाहसंस्कार गरिदियो । हाड र बाँकी खरानी लिएर चैत्य (स्मारक) बनाइदिनुभयो ।

भिक्षुहरूले सोधे -भन्ते ! यस्तो किन गर्नु भएको ? त्यो त गृहस्थी हो ? गौतम बुद्धले भन्नुभयो -ऊ गृहस्थ भए पनि अरहत भइसक्यो । बोध भइसक्यो । उसले मनलाई बसमा राखी चित्तशुद्ध गरी सक्यो । तृष्णा क्षय भइसक्यो । त्यसैले उसको स्मृतिमा चैत्य बनाउन योग्य भयो ।

उदान पालीको आधारमा ।

०००

रातदिन वृद्धि हुने पुण्य कर्म

एकदिन एक जना सज्जन व्यक्ति बुद्धसमक्ष पुगी प्रश्न गर्नु- भो श्रमण गौतम ! रातदिन वृद्धि हुने पुण्य कार्य कुन हो ? प्रश्नको उत्तरमा बुद्ध भन्नुहुन्छ -

आरामरोपा, वनरोपा ये जना सेतु कौरका,
प्रपंच उदपानं च ये ददन्ति उपस्सयं,
तेसं दिवा च रत्तो च सदा पुञ्जं पवड्ढति ।

अर्थात्, कसैले जनताको हितहुने गंगी फुलबारी, फलफूलको बगैँचा, वृक्षारोपण गरेर जङ्गल बढाउँछ, खोला नदी तर्नलाई पुल बनाउँछ, बटुवाहरुलाई आराम गर्न मिल्ने पाटी, पौवा बनाइदिन्छ, पानीको प्यास मेटाउनको लागि कुवाँ, पोखरी आदिको व्यवस्था गर्छ, यातायातको सुविधा मिलाईदिन्छ भने उसको रातदिन पुण्य बढ्छ ।

पच्चीस सय वर्ष पहिले गौतम बुद्धले भन्नुभएको कुरा वातावरणीय सुधार र संरक्षणको

लागि आज पनि सान्दर्भिक र समसामयिक छ ।

बुद्धकालिन राजाहरुले बुद्धको शिक्षा अनुरूप जनताको हित हुने काम गरीराखेको कुरा पालि साहित्यमा ठाउँ-ठाउँमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

बुद्ध परिनिर्वाण (मृत्यु) पछि २१६वर्षमा राजा अशोकले बुद्धको शिक्षा अनुसार जनताको हितको लागि सडकको दायाँ- बायाँ वृक्षारोपण गरिदिनुभएको, बटुवाहरुको लागि पिउने पानीको व्यवस्था गरिदिनु भएको र पशुहरुलाई समेत उपचारको लागि अस्पताल बनाइदिनु भएको कुरा ठाउँ-ठाउँमा शिला स्तम्भमा उल्लेख भएको पाइन्छ । असंख्य फूलको बगैँचा बनाइ दिएको धेरै नै उल्लेख भएको पाइन्छ ।

खोला र नदी तर्न पुल आदि बनाइदिएको धर्मको कार्य र जनहित हुने पुण्यकार्य हो ।

श्रीलंकाको इतिहास पढ्दा खेरी दुट्ठगामिनी, पराक्रम बाहु, बुद्धदास आदि राजाहरुले बुद्ध शिक्षा अनुरूप जनहित हुने फूलबारी, वृक्षारोपण, पोखरी र अस्पताल बनाइदिनु भएको कुरा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

गौतम बुद्धले अर्को प्रसङ्गमा रोगीको सेवा

गर्नु पनि ठूलो पुण्य कार्य हो भन्नुभएको छ । उहाँ स्वयम् आफूले रोगीको सेवा गर्नुभएको बुद्धकालीन घटनाहरूले बताइरहेको छ ।

एकदिन बुद्धको करुणा दृष्टिमा एकजना असहाय पूतिगततिस्स नाम गरेको भिक्षु पर्नुभयो । ती भिक्षु बिरामी भई शरीरभरी खटिरा आई पीप बगीरहेकोले असाध्यै दुःख पाइरहेको थियो । उसलाई विचार पुऱ्याउने कोही थिएन । उसँगै बसेर भिक्षुहरूले पनि घिन म्नेनेर बिरामी भिक्षुको नजिकसम्म पनि जाँदैनथे । सुतेकै ओछ्यानमा दिशा-पिसाब गरी ती भिक्षु नरकसरी दुःख भोगिरहेको थियो ।

भगवान् बुद्ध सरासर ती बिरामी भिक्षुकहाँ पुग्नुभयो । उहाँ आफैँले ती भिक्षुलाई मनतातो पानीले जिउ सफा गरिदिनुभयो । बिरामी भिक्षुको लुगा फेरि दिनुभयो । बुद्ध स्वयम् आएर सेवा गर्नुभएको देखेर ती भिक्षुलाई सान्धै आनन्दको अनुभव भयो । ती भिक्षुले सम्पूर्ण दुःखवाट मुक्त भएको अरहत्व प्राप्त गर्नुभयो । जीवन मुक्त भयो ।

त्यसबेला भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूलाई भेलागरी भन्नुभयो- हे भिक्षुहरू ! तिमीहरू आमा, बुबा, घरगृहस्थी सबै त्यागेर प्रव्रजित भएका छौ । तिमीहरूले नै

एकआपसमा रोगी भिक्षुको सेवा नगरे कसले गर्ला र ?

हे भिक्षुहरु ! म भन्दछु- “यो गिलानं उपट्ठाति, सो मं उपट्ठाति” अर्थात् जसले रोगीको सेवा गर्दछ, उसले बुद्धको सेवा गरेको हुन्छ ।

प्रसङ्ग बदलुँ, श्रीलंकामा महिनाको एकचोटी भिक्षुहरु अस्पतालमा गई गरीब बिरामीहरुलाई औषधि किनेर दिनेगर्दछन् । बुद्धको उपदेश भएको पर्चा र पुस्तक बाँडेर दिन्छन् । धर्मको कुरा सुनेर पढेर मन आनन्द हुँदा रोग छिटो निको हुने गरेको समाचार सुन्नु पाइन्छ । यो पनि रातदिन पुण्य वृद्धि हुने कार्य हो । बुद्धशिक्षा पालन गरी हामीले पनि यसरी नै रातदिन पुण्य वृद्धि हुनेकार्य गर्न सकौं ।

०००

बुद्ध पूर्णिमाको महत्त्व

२५५६ वर्ष पहिला वैशाख पूर्णिमाको दिन भगवान् बुद्ध ८० वर्षको उमेरमा महापरिनिर्वाण हुनु भएको थियो । वैशाख पूर्णिमाको दिनमा नै सिद्धार्थ कुमारको जन्म भएको थियो । यसरी नै वैशाख पूर्णिमाको दिनमा नै उहाँले बुद्धत्व प्राप्त गर्नुभई बुद्ध बन्नु भएको थियो । त्यसैले यस पावन दिन (वैशाख पूर्णिमाको दिन) मा हरेक वर्ष बुद्ध जयन्तीको रूपमा बुद्ध पूर्णिमाको दिनले भगवान् बुद्धको अमूल्य गुणानुस्मरण गराउँछ । उहाँको गुणानुस्मरण गरी हामी पनि यसरी नै गुणीलो बन्नको लागि प्रेरणा लिने उत्तम दिन हो “वैशाख पूर्णिमा” भगवान् बुद्धको केही न केही गुण हाम्रो व्यवहारमा उतार्न सकेमात्र हामीले सही रूपमा बुद्ध जयन्ती मनाएको ठहरिनेछ ।

बुद्ध गुण अनन्त छन् । ती मध्ये एउटा गुण भगवान् बुद्धले सही रूपमा धर्मलाई अपनाई यसलाई आचरणमा प्रयोग गर्न सक्नु हो । भगवान् बुद्धले

सर्वप्रथम आफ्नो परिचय दिनुभई भन्नुभएको छ-
 “मैले चार आर्यसत्यलाई खूब अध्ययन गरे यसलाई
 अभ्यास पनि गरें । तर मेरो मनभित्र लुकिराखेको
 क्लेश र कुसंस्कार भने हटेको रहेनछ । त्यसैले मैले
 बोधिज्ञान प्राप्त गर्न असफल रहें । जब मैले मेरो
 मन भित्र लुकेका चित्तमललाई केलाउँदै हटाउन सकें
 तब मात्र मैले बुद्धत्व प्राप्त गर्न सफल भएँ ।

बुद्धत्व प्राप्त गरिसक्नु भएपछि भगवान् बुद्धले
 मानिसहरूलाई असल मानिस बन्नको लागि आ-आफ्नो
 कर्तव्य धर्म निभाउनु पर्ने ज्ञानको विषयमा बताउनु
 हुँदै उपदेश दिनुभएको थियो । कर्तव्य पालन गर्नुपर्ने
 सिलसिलामा राज्य शासन चलाउने क्षेत्र, देश सेवा
 कार्यमा संलग्न कर्मचारीहरूको कार्यक्षेत्र, गृहस्थीहरूको
 गृहस्थ धर्मपालन क्षेत्र, त्यागी बनी प्रव्रजित जीवन
 जिईरहेका प्रव्रजित जीवन क्षेत्र एवं बुद्ध अनुयायी
 बनी जीवन बिताइरहेका बुद्ध धर्मावलम्बीहरूको जीवन
 क्षेत्र आदि विभिन्न क्षेत्रहरूमा रही जीवन बिताइरहेका
 हरेक व्यक्तिहरूले आ-आफ्नो कर्तव्य कसरी निर्वाह
 गर्नुपर्दोरहेछ भन्ने विषयमा भगवान् बुद्धले कर्तव्याकर्तव्य
 विवरण सहितको उपदेश दिनुभएको छ । त्यति मात्र
 होइन बुद्ध शिक्षानुसार मानिस गुणी बन्नको लागि
 चार अगतीबाट मुक्त हुनुपर्छ । इच्छाको वसमा नगर्ई

महत्वाकांक्षी भावबाट अलग रही द्वेष भाव त्यागी कर्तव्य पालन गर्नुपर्ने हुन्छ । आफ्नो प्रभुत्व नजमाई जब आ-आफ्नो कर्तव्य पालन गर्ने जिम्मेवारी वहन हुनेछ, तब समाज, देश एवं संसारमा नै शान्तपूर्ण वातावरण छाउने अवश्यम्भावी छ । तर यो कुरा गर्न जति सजिलो छ, व्यवहारमा उतार्न भने त्यति सजिलो देखिन्न । तैपनि जुन व्यक्तिले भगवान् बुद्धले बताउनु भएको अमूल्य शिक्षालाई हृदयंगम गरी यसलाई आफ्नो जीवनमा प्रयोग गर्न सक्षम हुनेछ उसले आफ्नो जीवनलाई सफल पार्न सक्नेछ ।

बुद्धकालिन समयको घटना हो, अरुको उपकारको लागि कोसौं पर हिंडेर भगवान् बुद्ध भेट्न आएका पुक्कुसाति कुलपुत्रलाई भगवान् बुद्धले उसको आयु क्षय भइसकेको सत्यतालाई दृष्टिगत गर्नुभई अमूल्य उपदेशले चोध गराउनु भएको थियो । पुक्कुसातिले भगवान् बुद्धको शिक्षालाई आचरण एवं अभ्यास गरी दुःखबाट मुक्त हुन सफल भएको थियो ।

भगवान् बुद्धले प्रकृतिको चार आर्य सत्य (दुःख छ, दुःखको कारण छ, दुःखबाट मुक्त हुन सकिन्छ, दुःखबाट मुक्त हुनको लागि आर्यअष्टाङ्गिक

मार्ग अपनाउनु पर्दछ)लाई पत्ता लगाउनु भयो । यसरी उहाँको उपदेशको सारांश दुःख र दुःखबाट मुक्ति हो । दुःखबाट मुक्त हुनको लागि दुःखको कारण पत्ता लगाई समस्या समाधान गर्नुपर्दछ । कारण पत्ता लगाउन नसकेसम्म दुःखको अन्त्य हुन सक्दैन । दुःखको कारण पत्ता लगाउनको लागि सम्यक दृष्टि नभई हुँदैन । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने ठीक समझदारी, ठीक संकल्प एवं ठीक चिन्तन हुन अनिवार्य छ । पूर्वाग्रह र मिथ्या दृष्टिबाट विल्कुल मुक्त हुन आवश्यक छ । बुद्धको अत्युत्तम गुण यथावादी तथाकारी अर्थात् कुरा गरेअनुसार काम गर्ने बानीलाई हामीले आफ्नो जीवनमा अभ्यास गर्दैलानु आवश्यक छ । यसरी हामीले आफ्नो जीवनलाई कुरा गराईमा मात्र सीमित नराखी त्यसलाई कार्यान्वयनमा पनि उतार्ने बानी बसाल्न सके मात्र ठीक तरिकाले बुद्ध पूर्णिमा महोत्सव मनाएको ठहरिनेछ ।

०००

लेखकया प्रकाशित नेपालभाषाया मेगु सफूत

१. गौतम बुद्ध	३१. चरित्र पुचः (भाग-१)
२. बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)	३२. चरित्र पुचः (भाग-२)
३. तथागत हृदय	३३. योगीया चिट्ठी
४. त्याग	३४. पालि प्रवेश (भाग-१)
५. दश संयोजन (सं.)	३५. पालि प्रवेश (भाग-२)
६. भिक्षुया पत्र (भाग-१)	३६. धर्म मसीनि
७. भिक्षुया पत्र (भाग-२)	३७. सर्वज्ञ (भाग-१)
८. पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास	३८. सर्वज्ञ (भाग-२)
९. बौद्ध शिक्षा	३९. दुःख मदैगु लँपु
१०. न्हापां याम्ह गुरु सु ?	४०. शिक्षा (भाग-१)
११. माँ-बौ लुमन	४१. शिक्षा (भाग-२)
१२. हृदय परिवर्तन	४२. शिक्षा (भाग-३)
१३. बौद्ध ध्यान (भाग-१)	४३. शिक्षा (भाग-४)
१४. बौद्ध ध्यान (भाग-२)	४४. दान
१५. बाखं (भाग-१)	४५. चमत्कार
१६. बाखं (भाग-२)	४६. बुद्धया व्यवहारिक पक्ष धर्म
१७. बाखं (भाग-३)	४७. व्यवहारिक प्रज्ञा
१८. बाखं (भाग-४)	४८. दीर्घायु जुडमा
१९. बाखं (भाग-५)	४९. ज्ञान मार्ग (भाग-१)
२०. बाखं (भाग-६)	५०. ज्ञान मार्ग (भाग-२)
२१. भिक्षु जीवन	५१. बौद्ध नैतिक शिक्षा (दो.सं.)
२२. भिंम्ह मंचा	५२. भिगु बन्धन
२३. बाखँया फल (भाग-१)	५३. मनू म्हासिडकेगु गय ?
२४. बाखँया फल (भाग-२)	५४. संस्कृति
२५. धम्मचक्कप्पवत्तन सुत्त	५५. बुद्धया करुणा व ब्रह्मदण्ड
२६. क्षान्ति व मैत्री	५६. धर्मया ज्ञान
२७. बोधिसत्त्व	५७. कर्म व कर्मफल
२८. मूर्खम्ह पासा मज्यू	५८. अमृत दान
२९. श्रमण नारद (अनु)	५९. मंगल
३०. ईर्ष्या व शंका	६०. बुद्ध योग्यम्ह गुरु खः

लेखकका छापिसकेका अन्य पुस्तकहरु

१. नेपाल चीन मैत्री
२. बौद्ध दर्शन
३. बुद्ध र व्यवहारिक धर्म
४. पञ्चशील
५. शान्ति
६. नारी हृदय
७. पेकिङ्ग स्वास्थ्य सेवा
८. बौद्ध संस्कार (दो. सं.)
९. बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा (दु.सं.)
१०. निरोगी
११. बुद्धको विचारधारा
१२. मैले बुझेको बुद्धधर्म
१३. बौद्ध नैतिक शिक्षा (भाग १)
१४. बौद्ध ज्ञान
१५. "बुद्ध र बुद्ध धर्मको संक्षिप्त परिचय"
१६. धर्म चिन्तन
१७. बौद्ध ध्यान (विपस्थना ध्यान)
१८. सम्यक शिक्षा (भाग-१)
१९. आर्यसंस्कृति
२०. आर्यशील र आर्य मार्ग
२१. सम्यक शिक्षा (भाग-२)
२२. सम्यक शिक्षा (भाग-३)
२३. निन्दावाट बच्ने कोही छैन
२४. बुद्धकालीन प्रजातन्त्र र समाजवाद
२५. नारीहरूमा पनि बुद्धि छ
२६. बुद्धकालिन संस्कृति
२७. बुद्धकालिन संस्कृति र परिस्थिति
२८. पहिलो गुरु को हुन् ?
२९. बुद्धको संस्कृति र महत्त्व
३०. क्षान्ति र मैत्री(अनु.वीर्यवती)
३१. धर्म र हृदय
३२. बोध कथा र बौद्ध चरित्र
३३. कर्म र कर्मफला(अनु.भिक्षु संघरक्षित)
३४. भिक्षु जीवन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
३५. दश संयोजन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
३६. २१औं शताब्दिमा बुद्धको शिक्षा किन?
३७. चित्त शुद्ध भए जीवन उज्ज्वल हुनेछ
३८. धर्म जीवन जिउने कला
३९. बुद्धको जीवनोपयोगी शिक्षा
४०. नक्कली देवता
४१. बुद्ध र बुद्धको धर्म
४२. समाजको लागि बुद्धको शिक्षा
४३. मानिसलाई असल बनाउने बुद्धको शिक्षा
४४. व्यवहारिक प्रज्ञा(अनु.भिक्षु संघरक्षित)
४५. अमूल्य धन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
४६. बुद्धको चमत्कार
४७. दीर्घायु हुने उपाय
४८. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (प्रथम भाग)
४९. धर्मप्रचार
५०. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (दोश्रो भाग)
५१. बुद्धधर्म र संस्कृति
५२. असल शिक्षा-१
५३. बुद्ध र संस्कृति
५४. असल शिक्षा-२
५५. धर्म र आचरण
५६. धर्म र ज्ञानको शिक्षा
५७. ज्यानमारा मान्छे असल बन्यो
५८. धर्म उपदेश भाग-१, २
५९. असल शिक्षा-३, ४, ५, ६
६०. मेरो चौथो चीन भ्रमण
६१. असल शिक्षा-७तपाईंको हातमा

मिक्षु अश्वघोष

(संक्षिप्त जीवनी)

जन्म मिति : १८ मई १९२६

ललितपुर वकुबहाल

पिताको नाम : चन्द्रज्योति शाक्य

माताको नाम : लक्ष्मी माया शाक्य

गृहस्थीनाम : बुद्ध रत्न शाक्य

प्रव्रज्या : १६ वर्षमा कुशीनगरमा सन् १९४४

उपाध्याय गुरु : चन्द्रमणि महास्थविर, बर्मा

अभिभावक गुरु : भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर

उपसम्पदा : सन् १९४९, मे महिना श्रीलंकामा

गतिविधि : समाजसेवा, बौद्ध जागरण प्रवचन, बहुजनहितको

शिक्षा प्रचार गाउँ गाउँमा युवा वर्गमा ।

विशेषरूपमा वर्तमान जीवन सुधारेर शान्त वातावरण

बनाउन । ८० भन्दा बढी पुस्तकहरूका लेखक,

नेवारी र नेपाली भाषामा ।

प्रधान सम्पादक : धर्मकीर्ति मासिक पत्रिका

संस्थापक : संघाराम भिक्षु तालिम केन्द्र र ध्यानकुटी विहार, बनेपा

धर्मानुशासक : धर्म कीर्ति अध्ययन गोष्ठी, स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन

खलः र युवा बौद्ध समूह काठमाडौं

अध्ययन-बुद्धधर्म : श्रीलंकामा ८ वर्ष, भारतमा ८वर्ष

भ्रमण : श्रीलंका, म्यानमार, थाईल्याण्ड, मलेशिया, मंगोलिया,

चीन, भूटान, लण्डन, रुस, जर्मन, जापान

वि.सं. २०४८ मा चीनमा संसदीय प्रतिनिधि मण्डलको सदस्य, सन्

१९९५ एशियन शान्ति सम्मेलन जापानमा सहभागी, सन् १९९७ मा

अन्तर्राष्ट्रिय धार्मिक सम्मेलन, सन् १९९८ मा संघ सम्मेलन

अन्तर्राष्ट्रिय बुद्धको ज्योति सम्मेलन क्यानाडा, बर्मा सरकारबाट

अगमहासद्वम्म ज्योतिक धज पदवी प्राप्त ।